

6

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTIK:
VÁRI ALBERT és P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Varga Béla</i> : Husvétii győzelem.....	49
<i>Józán Miklós</i> : Bölöni Farkas Sándor emlékezete.	54
<i>Dr. Gelei József</i> : Építő unitarizmus:	65
<i>P. Szentmártoni Kálmán</i> : Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése.....	71
<i>P. Szentmártoni Kálmán</i> : Észrevételek az Egyházi Főtanácsii ülésekről.	83
<i>Dr. Jancsó Elemér</i> : Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz.	86
Különfélék	95

Lengyel-nyomda. ÉVF.

1 9 4 3.

2. FÜZET.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évendre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert teol. tanár címére küldendő. (Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára Magyarország területén egész évre 10 Pengő. Pártoló-díj egész évre 12 Pengő, mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezethél, (V., Nádor-utca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető vagy Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az Unitárius Irodalmi Társaság pénztárnoka címére küldendő Kolozsvár, Kossuth Lajos-utca 9 sz. (Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 200.— Pengőt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Románia területén egész évre 250 Lej, pártoló-díj 350 Lej. Alapító-díj 4,000 Lej.

Keresztény Magvető.

Az Unitárius Irodalmi Társaság folyóirata.

Szerkesztették :

VÁRI ALBERT

és

P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

LXXV. KÖTET.

1943. ÉVFOLYAM.

1943.

TARTALOM.

1. Hittani, bölcséleti és neveléstani dolgozatok.

	Lapszám
A „Zilahy-dráma” vallás-lélektani szempontból. Simén Dániel — — — — —	21
Husvéti győzelem. Dr. Varga Béla — — — — —	49
Az elhivatott Laotse bölcséletében. Gyulai Zoltán — —	109
Keresztény, magyar öntudat. Dr. Abrudbányai Ede —	173

2. Életiratok, történelmiak.

Jubileumi évfolyamunk. Szerkesztők — — — — —	1
Magyar reformáció és unitarizmus. Simén Dániel — —	4
Káli Nagy Lázár. 1772—1837. Dr. Gál Kelemen 12, 119, 172	172
Brassai Sámuel és a muzsika. Lakatos István — — —	29
Halottaink:	
Pál Ferenc. 1861—1942. Vári Albert — — — — —	35
Gálfi Lőrinc. 1865—1943. Vári Albert — — — — —	36
Özv. Csifó Salamonné szül. árkosi Veress Ilona. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	37
Böloni Farkas Sándor emlékezete: Józán Miklós — —	54
Építő unitarizmus. Dr. Gelei József — — — — —	65
Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	71
Észrevételek az Egyházi Főtanács ülésekről. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	83
Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Böloni Farkas Sándorhoz. Közli: Dr. Jancsó Elemér — — — 86, 131, 192	192
Dávid Ferenc a magyar reformátor. Simén Dániel — —	97

Tartalom.

	Lapszám
A vallásszabadság törvénybeiktatása. (Torda, 1568. jan. 28.) Dr. Csiki Gábor — — — — —	124
Üdvözet a 150 éves székelykeresztúri unitárius gimnáziumnak, 1943. június 6-án. P. Szentmártoni Kálmán	137
Dr. Ferenczy Géza ünneplése — — — — —	149
P. Szentmártoni Kálmán. Vári Albert — — — — —	162
A szombatosság vádja. Benczédi Pál — — — — —	164
Elnöki megnyitó, Józán Miklós — — — — —	213
Berde Mózsa. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	216
Volt-e része Socinus Faustusnak a Dávid elleni hamis vádban? Zoványi Jenő — — — — —	233
A kulturfok róvására nagyrafejlődött technika romboló hatása. Gál Vilmos — — — — —	236
Berde Mózsa a nagy székely. Dr. Gelei József — — — — —	243
Egyházi Főtanácsai ünnepségeink. P. Szentmártoni Kálmán	248
Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	250

3. Irodalom és művészet.

Józán Miklós. Aratás. Keresztúri Kálmán — — — — —	39
Ecsedy Aladár dr.: A tékozló fiú útján — — — — —	43
„ „ Hazám — — — — —	43
Jelek és írások a Teológia készülő irodalmából. Dr. Kiss Elek, dr. Abrudbányai János, Simén Dániel — — — — —	140
Miklós Ödön dr.: A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában. Ferencz József	144
Szent-Iványi Sándor: „Magasságok felé” — — — — —	146
Dr. Zoványi Jenő: „Akadémikus, békebeli és dilettáns egyháztörténetírók — — — — —	146
A kolozsvári unitárius kollégium gimnáziumának évkönyve az 1942—43. isk. évről. Szerk. Gálffy Zsigmond — — — — —	208
Lakatos István: Kodály művészetének útja Erdélyben — — — — —	208
„ „ Bibliográfia az 1919—1940 között erdélyi szerzőktől önállóan megjelent magyar zenei vonatkozású munkákról — — — — —	208
Az Unitárius Irodalmi Társaság felolvasó ülése — — — — —	209

Tartalom.

	Lapszám
Józan Miklós: „Szentől szembe”. Pelifermy — — —	256
Imához. Összeállította Nagy Zoltán, Köröspataki Kiss Sándor, Kozma Ferenc és mások közreműködésével (bp.) — — — — — — — — — —	257
Bölöni Farkas Sándor: Nyugateurópai utazása. Dr. Jancsó Elemér — — — — — — — — — —	257
Dr. Dániel Elemér: Ügyvédségünk egyes problémái —	258

4. Különlélek.

Püspökünk kitüntetése. 44. P. Szentmártoni Kálmán kitüntetése 44. Új unitárius felsőházi tagok. 44. Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. 45. Országos Népfőiskolai konferencia. 45. Unitárius szórványok. 46. A gyermekek vallásos nevelése. 47. A kibontakozás útjai. 47. A falu és a város. 47. Az erdélyi vármegyék közösen adják ki újból Orbán Balázs székelyföldi könyvét. 48. Gyász hírek. Özv. Márkos Albertné szül. Györke Zsuzsánna. Tarcsafalvi Pálffy Ákosné szül. medeséri Szabó Rozália. 48. Székelykeresztúri vendiákok figyelmébe. 95. Bölöni Farkas Sándor emlékünnepe. 95. A keresztények lelki egysége. 95. Püspöki vizsgálat Székelyföldön. 147. A székelykeresztúri Br. Orbán Balázs unitárius gimnázium 150 éves fennállásának ünnepe. 147. Helyreigazítás. 148. A tudás és kultúra. 210. Dr. Szent-Iványi Gábor Háromszék vármegye főispánja. 210. Ünnepeles megnyitó a teológián. 210. Az Unitárius Irodalmi Társaság bemutatkozása Budapesten. 211. Unitárius középiskolás leányok munkatáborozása. 212. Az ember és a korszellem. 259. Berde Mózsa emlékünnepe 259—260. Halálkozás. 260. Pályázati hírdetés. 260.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXV. ÉVF. 1943.

MÁRCIUS—ÁPRILIS

2. FÜZET

Husvétii győzelem.¹

Lk. 24. r. 5—6.

A feltámadás történetének minden egyes részlete, amelyeket az evangélium elmond, csodálatosan szép és mélységes jelentőségű. Ilyen a most felolvasott rész is.

A kereszténység első husvét reggelén, mielőtt a nap fölkelte volna, elmennek az asszonyok Jézus sírjához. Csendben hallgatnak, amikor belépnek a sírhoz, mert a nem régen átélt fájdalom érzése zajlik át lelkükön. A nagypéntek sötét árnyéka még a húsvét reggelét is elhomályosítja. Jézus meghalt a kereszten s vele együtt meghalt a reménység is; most már csak az maradt hátra, hogy a kedves halottnak még egyszer elmenjenek a sírjához s emlékezzenek meg róla itt, sírjának közvetlen közelében.

A nyitott sírból hirtelen szavak hangzanak el: Mit keresitek az élőt a halottak között? Nincsen itt, hanem föltámadott. Megrémülnek és elsietnek. Nem értik, mi történt. Lassanként azonban kezdik megérteni. Lassanként megvilágosodik előttük a husvét üzenete. Az elhangzott kérdésben csodálatos rövidséggel, tömören nyilatkozik meg a husvétii hit lényege.

Jézus nyitott sírjánál hangzott el először ez a kérdés. De örökkévaló, mindig élni fog, mert élnie kell s mindig visszhangzik lelkünkben, amikor husvétii gondolatokkal vagyunk elfoglalva.

Nagypénteken még halott volt. Ugy látszott, hogy mindennek vége. Magával vitte a tanítványoknak még a reménységét is. S most, pár nap elmúltával, élénkebben él emlékeztükben, mint amikor közöttük volt. Most ragyogott fel előttük

¹ Közzöljük néhai püspökünknek ezt az utolsó, saját kezűleg írott, de el nem mondott husvétii egyházi beszédét. Szerk.

igazán, amikor azt hitték, hogy örökre elvesztették. Lehullott szemükről a hályog s a maga pompájának teljességében kezdették látni őt. A kereszten megnyilatkozó erő és nagyság, amely az utolsó pillanatig tartott, felszínre hozta lelkének addig még fel nem ismert gazdag értékeit, reányomta a halál küszöbén az örökélet bélyegét. Mindinkább kezdte átjárni a tanítványok lelkét a bizonyosság, hogy Jézus halála a valóságban egy magasabb élet kezdete.

I.

A történelem gyakran megismételte Jézussal kapcsolatban a meggyőződést erről a bizonyosságról. A legrégebb tanítványok után, akik eltemették őt a zsidóság sírjába, jött Pál apostol, előbb ádáz ellensége, aki átvitte őt a görögök és rómaiak közé, ahol még nagyobb lett. Azután elkerült a germánokhoz, mindig növekedőben, a középkori egyház egyideig eltemette, hogy ismét diadalmasan feltámadhasson. Assisi Szt. Ferenc szavával és példájával tette ismét elevenné a szegény Jézust, az embernek fiát, a szegények és bűnösök barátját és támogatóját. Luthernél férfiúvá lett a még eddig mindig gyermek Jézus, Dávid Ferencnél pedig emberré. A történelem folyamán mindig új alakban lépett ki az emberek színe elé.

Valahányszor azt hitték, hogy eltemették, mindig kikelett sírjából, feltámadott s mindig fényesebb volt alakja, mint azelőtt.

Ma is olyan idöket élünk, mintha Jézus meghalt volna. A szeretetlenség és a gyűlölet orgiái vonulnak fel lelki szemeink előtt, az istentelenség intézményes hirdetői és terjesztői írják még az emléket is. De felhangzik ismét a harcmezőkön a kérdés: Mit keresitek az élőt a holtak között? Nincsen itt, feltámadott. A tavaszi levegőben, a természet megújulásának korszakában, a feltámadás ünnepén ismét elevenné lesz a bizonyosság, hogy istenországa, amelynek napját ő hozta fel, az emberiség történelmének célját és értelmét jelenti mind a mai napig.

Nem halt bele sem a formulákba, sem a csodákba, sem a dogmákba, hanem él a húsvéti feltámadás frissességével, a békére áhító szivekben, a bűnbánat által megtisztult lelkekben

azoknak a nagy ellentéteknek leküzdeni akarásában, amelyek korunkat mozgatják, az emberiség ama vágyakozásában, amely új világosságot és újabb örömet akar hozni erre a szomorú világra.

Most is várja a világ a fellámadott, mindig új Jézust, akire sohasem volt olyan nagy szükség, mint ma.

Ne legyünk soha olyan kishitűek, hogy elhigyjük, hogy Jézus valaha is meghalhat. Emelt fővel halad ő előre a történelem útján, mindig frissen, mindig olyan formában, amelyben lennie kell mindaddig, amíg az örökkévaló igazságok, amelyek megjelentek benne, megvalósulnak.

II.

Ami Jézusra nézve érvényes, az egvetemes törvény. Az igazságnak időről-időre meg kell halnia, megváltoznia, átalakulnia, hogy ismét föltámadhasson s még magasztosabb és nemesebb formában folytassa életét.

A husvét történetének meg van a maga mély tanulsága, amely a történeti fejlődést, mint alapvető ténytet állítja elének.

A mi korszakunk a bomlásnak, hanyatlásnak és az összeomlásnak a korszaka. Ebben a korszakban minden generációnak fokozott mértékben megvannak a maga szomorú, sőt szorongató tapasztalatai. Mindenkinék szenvednie kell az őt követő generációtól. Ma különösképen azért, mert a felfordult világ következtében az újak, a frissebbek nem rendelkeznek azzal a bölcsességgel és tapintattal, hogy tisztába jöjjenek saját maguk értékével s a múlttal, amelyből ők is élnek. Ha mi, az emberi élet közepe táján vagy azon túllevők egy tekintetet vetünk a mai világba, szomorúan kell tapasztalnunk, hogy sok minden, ami kedves és drága volt nekünk, ma már vesztett értékéből sokat s az új világ hullámverései elnyelésel fenyegetik. S ami szomorúsága mellett meg is rendít, az, hogy magunkban sem találjuk meg a nyugvó pontot. Be kell látnunk, hogy sok mindennek el kell múltnia, aminek további élete és fennmaradása még mindig kívánatos és szükséges. Esmények, amelyek lelkesítettek, elhalványulnak, vonzó erejüket elveszítik. Gyakran fölsóhajtunk, meddig megy ez így

s mint a husvétii asszonyok, fölkeressük a sírt, hogy megtiszteljük a multat, amely látszólag meghalt.

Az ilyen elgondolásokra a Biblia szavával kell felelnünk: Mit keresitek az életet a holtak között. Nincsen itt, mert feltámadott. Higgyétek el, hogy ami életünkben jó és igaz, nyomtalanul el nem tűnhetik soha. Elmúlik, de meg nem semmisül, hanem átalakul, megváltozik s magasabb életformához jut el.

Nézzétek meg a természetet. Nem minden halál és pusztulás újjászületést jelent-e itt is? A lombok elszáradnak és lehullanak, hogy ismét nedvdúsan, üdezölden megjelenjenek. A föld pihen és porhanyóvá lesz, hogy új életnek adjon táplálékot. Semmi semvész el, hanem mindenből új élet fakad.

Nézzétek a történelmet, Istennek ezt a nagyszerű kijelentését. Itt sem semmisül meg semmi, ami igazán nagy s az életre érdemes. Ami a görögöknél, mint a humanizmus eszméje élt, Jézusnál istenfiúsággá fínomult. A görögök is ebben látták eszményük beteljesedését. Az első tanítványok még Jézus visszatérését várták és remélték fényben és ragyogásban. Ez a várakozás lassanként elmúlt, de jöttek mindig újabb reménységek és nagyobb várakozások, amelyek az elsónél mélyebbek és csodálatosabbak voltak. S ma is vannak még ilyenek, hála legyen az Istennek.

Még abban is, ami első pillanatra rossznak tünik fel, meg lehet és meg kell találnunk a jót. A zavaros légkörből és romboló kritikából is meghallatszik, ha figyelünk reá, az igazság felé törekvés, amely helyet akar csinálni egy új és jobb élet számára. Az igazság csirája, amikor kikel, régi hüvelyét szétfeszíti. Rendesen olyan időkben születnek nagy reménységek, amikor elveszítjük minden bizodalunkat, amikor a nagy csapások súlya alatt képesek vagyunk és megértjük az újat, a jövődöt.

Igy egyenlíti ki a husvétii hit a régít és az újat. A réginek nincs igaza, ha az igazságot csak a régi formában ismeri el, az új sem jár helyes úton, ha a réginek élete ellen tör. A megbékélés igazi és megnyugtató formája az, hogy az újban a réginek kell tovább fejlődnie, még magasabbra nőnie. Ez a történelmi logikája és igazságszolgáltatása, mert a jónak és az igaznak önie kell mindörökké.

III.

Mindezek az elmékedések és megállapítások szükségképen a mai naphoz, a mai alkalomhoz vezetnek vissza. Itt van husvét! Itt van a tavasz, amelyet olyan nehezen várunk a hosszú tél után. Rázzuk le szívüinkről azt a dermedtséget, amelyet hordoztunk. Bizonyára nem egy akad közöttetek, aki már átment az életben a nagypénteken, elvesztette hitét és reménységét, akit keresztre feszített sok testi és lelki szükség, sok be nem teljesedett álm és vágyakozás s most már azt hiszi, nincs más feladata és kilátása az életben, minthogy visszasírja eltemeteti boldogságát.

Mit mondjunk az élet eme csalódott vándorának, ha nem a husvétí üzenetet: Műt keresitek az élőket a halottak között. Nincsen itt, mert feltámadott. Ha gyötörnek valakit életének nehéz gondjai, gondoljon a Golgotha keresztségére. Gondolja meg, hogy a kereszt Isten kezében az a nagy átalakító, amely előbbre viszi az igazságot s a szenvedést diadallá változtatja át. Gondoljatok Jézusra, akit a világ sokszor megfeszített, de aki mindig feltámadott.

Az életet akkor nyerjük meg, amikor elveszítjük, mondja az írás. Az önzésnek, a durvaságnak, a külsőségeknek mind el kell múlniok, hogy a belső, az örökkévaló, az igazság napfényre jussanak.

Ne nézzetek hátrafelé, hanem mindig csak előre. Életünk legjava nem vesz el soha, átalakul, új formát nyer, tovább él. A feltámadott, örökké élő Jézus előttetek megy. Az ő vezetése alatt semmi el nem veszhets minden örök életet nyer.

Minden, ami nagy és nemes, megmarad és örökké él minden szent reménység beteljesedik s a halál is az élet felmagasztalása lesz.

Ezzel a megnyugtató, örömteljes érzéssel üdvözöljük a husvét reggelét. Legyen hála és dicsőség Istennek a husvét ünnepéért.

Amen.

Dr. Varga Béla

Bölöni Farkas Sándor emlékezete.¹

Unitárius egyházunk erkölcsi kötelességet teljesít, amikor időről-időre felidézi nagyjainak emlékeztét, hogy példájukon felbuzdulva a ma élő nemzedék is erőt merítsen a kitarításra, a további küzdelemre igazának védelmében és a magyar Nemzet áldozatos szolgálatában.

Az 1942-ik esztendő is eszünkbe juttat egy nevezetes évfordulót, amely mellett nem haladhatunk el közömbösen, mert ez a Centennárium a mi évkönyvünkben a Bölöni Farkas Sándor halálát jelzi, akit hamvadó poraiban is meg kell becsülnünk, mint ahogy kortársai közül is megbecsülték azok a nemeslelkű férfiak és nők, akik sírja fölé azt a jellegzetes emlékoszlopot állították a házsongárdi temetőben. Brassai és Berde Mózsza szomszédságában, sas-szemeivel ma is Nyugat felé tekint, mintha örök vágyódásban élő lelke még egyszer meg akarná ismételni azt a nagy atlánti utat, amelynek nyomtatásban megjelent érdekes leírása a két hazában egy csapásra országos hirre emelte a szürke Beamter egyszerű nevét.

Ifjúságunk „Krizis Önképzőköre“ már a múlt iskolai évben, kegyelettel áldozott a nagy férfiú, az egykori jeles diák és közéleti férfiú emlékének s két nagyratörő ifjú barátunk olyan szépen koszorúba szedte a nagy előd kiváló érdemeit, hogy mindenki lelki gyönyörűséggel hallgatta, aki e díszüléssel megjelent s a tanuló ifjúság szívében bizonyára olthatatlan vágy ébredett a követendő példa megvalósítása iránt. Ha egyebet nem, annyit mindenki tudomásul kellett, hogy vegyen, hogy gazdag kollégiumi könyvtárunknak egyik tekintélyes része (ezer darabot meghaladva), igen becses irodalmi munkáinak kéziratával együtt, az ő nevét viseli, az ő neve alatt külön **kezelés** alatt áll. Egy küzdelmes élet soha el nem múló értékei,

---

* A Bölöni Farkas Sándor emlékünnepevényen tartott előadás.

az ókori Classikusok mellett, a világirodalom jelesei angol, német, francia, olasz, — sőt spanyol nyelven is, ami mind a B. Farkas Sándor nagy tájékozottsága és ideális lelkiülete mellett tanuskodik. Moncton hivatali (kormányiszéki díjnok, majd fogalmázó) elfoglaltsága, és nem valami rokonszenves munkatársak környezete után, milyen jó volt ezekhez az auctorokhoz menekülnie; ezekkel társalkodott s állandóan művelte magát, mert tudta jól, hogy aki nem halad, az elmarad. Ő pedig, ha országos szerepvívésre nem is vállalkozhatott, annyit legalább vindikált magának, hogy teljes fegyverzettel szolgálja és mozdítsa elő a magyar közművelődést, részt vett akár mint indítványozó, akár mint támogató és közreműködő ennek a magyar városnak mindennemű társadalmi megmozdulásában, hogy ezáltal a polgárosodás és a jó ízlés a szociális érzéssel párosulva, közremunkáljanak a kis Erdély erkölcsi és szellemi gyarapodásán.

Ennek egyik hathatós eszköze volt akkoriban az úgynevezett Reformkorszak elején, a magyar szó, a magyar nyelv ápolása: a nemzeti irodalom, amely egyelőre idegen minták után indult, de már előre érezte, hogy igazán magyarrá csak úgy válhat, hogyha a népesség talajából merít, — amire nézve Petöfi, Tompa és Arany költészete éppen ezelőtt száz évvel adta meg a domináns alaphangot. Mai napig is a magyar szó megváltó ereje az, amelyben bizakodunk, s amelyet kultiválni és kiépíteni meg nem szüniünk soha, hogy a Kazinczy és Döbrentei nemzedéke közöttünk soha ki ne haljon. Ez a két vezércsillag mutatá annak idején az útát a jobb jövő felé s biztató fénysugár és „lelkes istenfi” volt mindenki szerte a hazában, aki tollat ragadott és magyarul írt. Így jutott hozzá kedvelt atyánkfia, B. Farkas Sándor is, hogy ifjúkori kísérletei alapján a széplaki bölcse szép lelkéből egy hozzá intézett elismerő s buzdító strófát faragott, amiben másik nyelvű társa, Döbrentei sem fukarkodott, amikor az ifjú költő drámai próbálkozásai során az ünnepelt „Brutus”-ában tiszta szívből gyönyörködött.

Az ő biztatásukra Geöthe és Schiller remekeit magyar köntösbe öltöztette s e közben tapasztalta, amit ma mindenki belát, hogy nyelvünk hajlékonysága és kifejező volta semmivel sem áll hátrább a nyugati nemzetékénél; ezt a maga ré-

széről szerény keretek között előmozdítani és tovább teljesíteni szent kötelességének ismerte. Sajnosan kell megállapítanunk, hogy a könyvkiadás akkortájt még nem állott azon a fokon, hogy az irodalom művelőit és barátait az ügy érdeme szerint kielégítette volna; s ha tekintetbe vesszük, hogy a censura is vígan működött, elfojtva és lakat alá kényszerítve minden szabadabb megnyilatkozást, bizony nem valami rózsás lehetett a helyzete azoknak, akik írói munkásságuk gyümölcseit csak ideális szempontoktól vezetgetve óhajtották az olvasóközönség elé tárni. Még szerencse, hogy amikor életének főműve „Utazás Észak-Amerikában” 1833-ban s majd 1834-ben második kiadásban is megjelent, a jóindulatú cenzorok — a merészebb politikai reflexiók mellett is — megadták reá az „Imprimáturt”. S a gyámkodó letiltás már későn érkezett; mert annak gyakorlati értelme már alig volt, a könyvet ugyanis vonzó stílusa s a benne feltárt Uj Világ rendje miatt, amelyre oly sokan kíváncsiak voltak, hamarosan szétkapdosták.

Maga a tárgy is érdekelhetett mindenkit, hiszen az akkori Egyesült Államok alkotmányában, szervezetében, politikai szabadságában és társadalmi berendezkedésében nagy lendületnek indult iparában és kereskedelmében, mindenütt előre tört, egy születendő világ képét varázsolta a rajongó idegen lelki szemei elé. Ilyenformán ugyancsak lesújtó lehetett az összehasonlítás az ottani állapotok és hazai viszonyaink között; amit egy olyan lelkiismeretes utazó, mint amilyen B. Farkas Sándor volt, el nem hallgathatott. Hiszen tulajdonképpen ez is volt a fő célja, amikor 35 éves korában egy ködös novemberi napon gróf Béli Ferenc kormányzó titkár kíséretében útra kelt a szabad Amerika felé.

Elérte hát azt, amire szegényes viszonyai között is mindig önzetlenül vágyakozott. Elérte azt, hogy országot-világot lásson s lelki kincsekkel gyarapodva térjen vissza hazájába s amit látott, hallott és tapasztalt, úti jegyzeteiben, mintegy eleven tükrörben mutassa be a magyar olvasó közönségnek. Ez a könyv (ezer pld.) csakugyan tetszetős alakban, ki is került a kellő időben a Tilsch János kolozsvári nyomdájából. Talán nem lesz érdektelen, hogyha a bevezető részből egy pár sort ide iktatok: „Van egy szép vágyódása az emberi szívnek,

mely az életnek szebb koraiban sokat foglalatosságot ad a képzelődést. Míg ép a szív s ismeretek után törekedünk az elme, sem rang, sem gazdagság, sem a hiúság képei, soha ezt egészen le nem csillapíthatják. Lelkünk felemelkedéseiben, jólétünknek közepette, békételen helyzetünkben s elménk elmerülései közt, gyakran meglep ezen vágyás, s akkor képzelődésünk a messze s a művelt országokba lebegtet által, felkeresni a minék még híjját érezzük.“

Itt volt hát a kiváló alkalom, hogy „*egész életére Emlékezetének tárházat gyűjtsön*“. Budapest-Bécs-Páris-London s a közbeneső nagybácska városok s még az első Stephenson-féle vasut Manchester mellett, mind csak előtanulmány gyanánt szolgálnak az Oceánon túlra, ahová 1931. nyarán indulnak el Londonból a *Columbus* nevű vitorlášajón. Az Európában tapasztaltakat is érinti rövidesen, de ezekről készített Jegyzetei mai napig kéziratban maradtak. Ajánló levelekkel rendelkezvén, úgyszólván minden ajtó megnyílik előttük s már előre tudják és útitársával együtt, kitervelik, hogy mit és hogyan szemléljenek meg, hogy az időt gazdaságosan tudják felhasználni. Utközben magyar barátaikkal is találkoznak hébe-korba, akik hasonló célból keltek útra, hogy országot-világot lássanak. Angliában több ízben unitárius körökkel is érintkeztek s őt kérték fel, hogy legyen összekötő kapocs az ottani és az erdélyi Unitárius Egyház között. Amit meg is ígért: és meg is tett.

A hajókázás abban a vitorlás korszakban a Csatornán még csak ment valahogy s a székely természet legyintett egyet a kavargó hullámokra, de már a nagy Oceánon egy hónapig tartó ide-oda hányattatás közepette ő is megadta magát a sorsnak s hálát adott az Istennek, amikor Newyork kikötőjében partot ért. Álmainak netovábbja tehát itt megvalósult.

Az 1775-ben Philadelphiában kelt „Függetlenségi nyilatkozat“ s az ennek nyomán szerkesztett Alkotmány a maga emberi jogaival, a politikai szabadság és társadalmi egyenlőség magasztos elveivel, itt már a közbeneső évtizedek alatt átment a gyakorlati életbe; s a megelőző imperialista gyámkodásnak, elnyomatásnak és kiuzsorázásnak — Isten jóvoltából — semmi nyoma. Mindenki szabadon részesül az iskolázás

áldásaiban s ha az állam kasszája nem bírja, ott vannak a minden szépért-jéért lelkesedő polgárok, akik önkéntes adományaikkal s magánegyesületek útján is támogatják a népnevelés szent ügyét. A 13 gyarmatból így lesz egy önálló állam: „*E pluribus unum*“. De azért mindenik megtartja a maga külön szervezetét, amelyet a 13, később 24, azután már 48 állam csillagos lobogója foglal egybe a Congressus legfőbb tekintélye alatt. Ennek a tekintélynek személyes képviselője: az elnök, akit négy évre választanak. Az elnök még egy ízben — ugyancsak négy éves ciklusra — megválasztható. Így volt ez Washington esetében. S még egy pár alkalommal, de az már példátlanul áll a történelemben, hogy valakit a 3-ik ciklusra is beválasszanak, mint — ahogy az a President Roosevelt esetében történt. Csak az a híjja, hogy dinasztia legyen belőle: így néz ki a demokrácia az Urnak 1942-ik esztendejében és így fest a Monroe-elv, amelyet már az I. világháború idején is süttőre dobtak. Ezt csak úgy mellékesen jegyzem meg, nem akarván a tárgytól eltérni; s oda nyomban vissza is térek s követem a nagy utazót, aki elragadtatással szemléli mindazt, ami szeméi elé tárul s ami képzeletét is meghaladja.

Feltűnik neki, hogy még a fegyházak is (Sing-Sing) nem csupán a börtöntöltelék befogadására vannak berendezve, hanem azzal a javító szándékkal, hogy szigorú fegyelem mellett munkára szorítva, mindenki valamely hajlamainak megfelelő mesterséget tanuljon s a büntetés leteltével újból elfoglalhassa megillető helyét az emberi társadalomban. E tekintetben, természetesen, azóta sokat javult a helyzet nálunk is a Rabsegélyező Egyesület s a Fiatalokorú Bűnözők Felügyelő Hatósága útján.

Kellemesen lepte meg világutazónkat és társát az a baráti jóindulat, amellyel mindenütt fogadták őket. S így bepillantást nyerhettek az ottani társadalmi, kulturális, — gazdasági és vallás erkölcsi élet alapvető principiumaiba. Ad notam: egyház; itt mincsen államvallás. Mindenik egyházat a saját hívei tartják fenn, önkéntes áldozat útján. Az iskolákban nincs hivatalos hitoktatás; ezt a különböző „akkor még csak 62, ma már majdnem 200 irányú keresztény felekezetek és alakulatok a saját vasárnapi iskoláikban végzik, ahol a műveltebb világi elem is a maga módja szerint, tevékeny részt

vesz a jövő nemzedék irányítása érdekében. A legorthodoxabb magatartás mellett tág tere nyílik ilyenformán a legszabad-
elvűbb életfelfogásnak, amely a mi unitárius köreinkben leg-
újabbán itt-ott teljesen *humanista* alapelvek után indul, kivált
a távol nyugati részeken. Mint különlegességet leírja a Shake-
rek lelki gyakorlatát, amely a táncot is bibliai alapon beiktatja
az istentisztelet keretébe; amin még mosolyogni is lehet. De
már a Quakereknek az önmagukba mélyedő csendes áhitata,
amit csak a szentlélek egyenes kiáradása nyomán tartott ima
és buzdító beszéd egészít ki, mélyen meghatja s miután istenes
érzéseiknek az Úr módjára gyakorolt jótékony misszióban, em-
berbaráti cselekedetben adnak kifejezést, hihetőleg mély hatást
tett az idegen vándorra. Viszont a mindenképpen üdvözülni
akaró „*Revival*”-mozgalom erőltetett s torz „*mea Culpája*” csak
szánakozást válthatott ki belőle. Bostonban unitárius papjaink-
kal is találkozott, akik akkor még a Channing „Tökéletes Élet”-
éhez igazodtak s körülbelül a mi egykorú álláspontunkhoz iga-
zodtak. Ettől kezdve áll fenn az összeköttetés üzenet és *latin*
nyelven tartott levelezés útján angol és amerikai unitárius
testvéreinkkel, akikkel ez idő szerint — sajnos — csak a Vörös
Kereszt útján tudunk néhanapján érintkezni.

Meglepte és bámulatra ragadta világjáró magyarjainkat a
csodálatos fejlődésnek az az irama, minek folytán lakatlan vi-
dékeken, az őserdők rengetegében, a vállalkozó szellem 20—30
év alatt az egyszerű kunyhótelepekből virágzó városokat hozott
létre a gyáripar és a bányavidék, tavak és folyóvizek praktikus
kihasználásával. A közlekedés könnyebb lebonyolítása végett
egymás után jöttek létre az összekötő csatornák; s az ezekbe
befektetett munkát és költséget időjártával bőségesen jutal-
mazta a minden irányban kiterjedt forgalom, amely akkoriban
még csak vitorlákra támaszkodott, de ma már szédületes gyor-
sasággal halad, mint a Niagara vizének mérföldekre elhallat-
szó zúgása, saját romlása és az emberiség üdvének kockázata
felé...

Álljunk meg a Niagaránál! — Ezt a természeti csodát, az
Erie-tónak az Ontarióba s később a Szt. Lőrinc folyóba vaió
önkéntes lerohanását, Isten jóvoltából, én is három ízben lát-
tam. Láttam szép napsütésben, láttam borongós hangulatban
és láttam zúzmarás kedvében. Ezt az elbűvölő látványt soha

sem lehet elfelejteni. Mélyen meghatotta honfitársainkat is, akik 110 évvel ezelőtt jártak azon a környéken. Hát még ha ma látnák! . . . Amikor a két partot, a Canadait az Egyesült Államokéval egy karcsú híd köti össze. S az egyik parton hiába dicsőítik a Szabadságot a másinak mindent eltipró imperiálizmusával szemben, mert úgy látszik, hogy a zsványbecsületre hivatkozva Washington államainak is azt az irányt kell követnie, amelyet egykori elnyomója, ma fegyvertársa, diktál az ő számára.

De ne politizáljunk! Inkább adjunk hálát a Gondviselésnek, hogy azt a fekete pontot, amelyet annakidején utasaink is megbélyegzőnek ítélték a Déli Államokban meghonosított rabszolgaságot illetőleg, a múlt század 60-as éveiben — Lincoln Ábrahám alatt — kitört polgárháborúban sikerült elenyésztetni, bár a négerrek jogállása, kivált társadalmi téren, még nincs teljesen tisztázva. A felszabadító mozgalomban, annak előkészítésében ottani unitárius vezérebereink is évtizedeken át tevékeny részt vettek s jórészt az ő önzetlen fellépésüknek és személyes áldozatuknak köszönhető, ha időjártával az ellentétek végleg elsimulnak. Különb az egész embertelen vásár csak egy súlyos örökség volt még a gyarmatbirodalom idejéből s ezért volt oly nehéz attól az Új köztársaság berendezkedésében is megszabadulniok. A „*fugitive slave*” sorsa nem lehetett valami irigylésre méltó, tekintve, hogy a törvény ereje azt is üldözte és perbe fogta, aki jó szívére hallgatva számolt a következményekkel s elrejtette és szállást adott neki. Jobbágysors volt biz ez, terhelve a faji ellentét leküzdhetetlen kényszerével.

Ez az állapot méltán bánthatta utazónk szabadságszerető lelkét; de megvígasztalódott, amikor kitűzött céljához hiven Mount Vernon nevű mezei jószágán, a Potcmac folyó mentén meglátogathatta a nagy szabadsághős és első elnök, George Washington sírját. Bízott benne, hogy a nagy felszabadító szelleme — utó dai lelkébe átömlesztve — végeredményben a függőben maradt kérdéseket is meg fogja oldani. Imádat szerű érzések között vált meg a drága poroktól s kész lett volna le is borulni a világ egyik legnagyobb szabadsághősének dicső emléke előtt.

Még a főváros is róla van elnevezve. Itt sok érdekes dolgot láttak, monumentális épületeket, amelyek a Capitoliumban

kivált a régi római és görög stílusra emlékeztetnek. Az ügynevezett „Fehér Ház”-ban, az elnöki rezidenciában fogadta őket President Jackson, akinek baráti és hivatalos kézszorítása kijár minden polgárnak és minden idegennek; mert hiszen az Elnök maga is csak — polgár.

Közel két évre terjedő tanulmányútjuk alatt még egy igen érdekes tapasztalat ragadta meg a figyelmüket: az a munkaközösség, az a gazdasági telep, amelyet Würtenbergből ideszakadt s szabadlevegőt és boldogulást kereső nagyobb kiránduló csoport (több mint 1000 lélek) a Rapp-család vezetése alatt szervezett „Harmony” címen, amit később egy másik, kedvezőbb helyre átköltözve, „Oeconomía”-ra változtatták, az előbbit az Owen-féle hasonló vállalkozásnak adván el. Ehhez hasonló volt az a „Brook Farm”, amelyet később a világ folyásával elégedetlen intelligens elemek alapítottak. Ez azonban nem járt az óhajtott sikerrel, vegetált egy darabig s azután csöndesen elenyészett, mint annyi más kísérleti vállalkozása ideális lelkületű embertársaiknak.

Az „Economy” azonban talán még most is fennáll, hiszen az komoly gazdasági alapon és kereskedelmi szellemben volt megszervezve s annak vezetése a Rapp-család kezelésében fiúról-fiúra szállott. Volt ott mindennemű művelési ága a nemzetgazdaságnak, elsősorban — természetesen — gondosan megszervezett földművelés, állattenyésztés, gyümölcs- és vetemény-kertészet, sőt szőlőgazdaság és a telep számára szükséges műhelyek s a ruházkodás céljait szolgáló ipar és kereskedelem. És ezen a telepen órarend szerint mindenkinek dolgoznia kellett, mégpedig önkéntesen és nem parancsszóra, vagy kancsuka suhogására. Mindenki megkapta munkája arányában a maga ellátását, fedezhette szükségleteit s ami ezenfelül megmaradt, az a törzsvagyont gyarapította, amiről mind pontos számadást vezettek. A vezetők mindent apróra megmutattak látogató vendégeiknek, akik egy egész életre szóló tanúságot merítettek a Takarékoság leckéjéből.

Talán ennek köszönheti létrejöttét a ma is fennálló „Gondoskodó Társaság”, amelyet egyenesen B. Farkas Sándor alapított volt Kolozsvár székhellyel s amely ma is tekintélyes forgalmat bonyolít le ügyfelei javára. Ez a Társaság gondoskodott arról is, hogy az alapító halálának 100-ik évfordulóján Bölon

községben, lelkes ünnep keretében, emléktáblával jelöljék meg a szülőházat 1942. évi február 5-én. Ott mi is képviseltettük magunkat. S most egybegyűlő Főtanácsunk tagjaival együtt kívántunk, e szerény emlékünnap során adózni a nagy Jóltevő emlékének. Amit adott és ahogy adta, fölér egy fejedelmi adománnyal; mint ahogy Utazásáról szerkesztett tanulságos könyve is igen értékes darabja mai viszonylatban is nemzeti közművelődésünknek.

Könyv még alig keltett nagyobb érdeklődést abban az időben, amikor az emberek — mondjuk: hazánk fiai — betűiszonyban szenvedtek. Ez a könyv egy csapásra meghódította az olvasó közönséget s nem kisebb ember, mint gróf Széchenyi István, a Vaskapú döngetője, nagy elragadtatással fejezte ki örömét és méltányló elismerését — Orsováról kelt levelében — a szürke Beamternek, aki egyszerre országos hírnévre tett szert. Ünnepezték is mindenfelé, hálásan megköszönve neki a lelkes odaadást, amellyel az új magyar világ küszöbén, felvázolta és bemutatta kormányzatunknak és népünknek az egyedül üdvözítő utat, amely csak az egyéni jellem vonásainak megbecsülésével, a politikai szabadság és közművelődés áldásainak kiterjesztése rendjén végezheti el a maga megváltó munkáját a haza és a nemzet életében.

Böloni Farkas Sándor azonban nem kért az ünnepeztetésből. Inkább terhére volt az ő puritán lelkének minden fajta külső tüntetés és megnyilatkozás. Még az Akadémia 200 arany jutalmát is visszaajándékozta az akkoriban megalakult Tudós Társaság tőkéje gyarapítására. Nincs adatunk arra nézve, hogy mint megválasztott levelező tag, egy felolvasás keretében, elfoglalta-e székét a tisztes gyülekezetben. Azt sem tudjuk, hogy külön emlékbeszédben elparentálták-e azon a díszes polcon. Erről is hallgat a krónika; pedig ifjúkori barátja, Döbren-tei Gábor, ugyancsak megtehetette volna, hogyha — nem tudni: miért-hogyan? — ez a barátság élete utolsó éveiben meg nem szakad. S mint jól tudjuk, az emberek — nem felejtnek! Az igaz, hogy saját hibájukon sem igen okulnak.

Hősünk alaptermészete magával hozta, hogy neki a rendes napi robot mellett, önzetlen társadalmi munkát is kellett folytatnia. Sok ilyen dologban ő volt az indítványozó és a vezető, vagy pedig — hogy feltűnő ne legyen — másokat buzdított és

inspirált a közjó előmozdítása érdekében. Nagy érdemei vannak a városi *Dologház* létesítése körül. A Casinó, az ujság-olvasó társaság szerény keretei között, szintén neki köszöni alapítását. Része volt a Néplap létrejöttében is, amely „Vasárnapi Ujság” c. alatt a Brassai Sámuel szerkesztésében jótékony hatást gyakorolt a hasznos ismeretek közlése által az egyre nagyobb olvasó közönségre. Utasításai gazdasági irányban sok jó tanácsot osztogattak, amit a háztartás körében is értékesíteni lehetett.

A Vívó-akadémia létesítése által a testileg-lelkileg edzett jövő céljait óhajtotta szolgálni. S ebben az akkortájt szerepvívó főuri családok tagjai, a Bethlenek, Kendefi és Wesselényi mind segítségére siettek.

Legtöbbet a magyar színjátszás érdekében tett, mint a Bizottság tollvivője, számszerű adatokkal is igazolva, hogy milyen úton-módon remélhető pénzforrásból lehetne a Nemzeti Színházat kezdetleges állapotából kiemelve, állandó és biztos alapokra helyezni; mert a napi forgalom, bizony akkor sem s most se fedezte a Társulat költségeit.

Önzetlen lelkét bizonyára megnyugtatta volna a közelebb-ről ünnepi keretek között megtartott 150 éves jubileum, ahol a jobbak szívében bizonyára egy hálasóhaj emelkedett az ég Urához, hogy a mai sikerhez az ő kitartó munkája és erején felüli áldozata is hozzájárult.

Ömaga családot nem alapított, de barátai körében szívesen töltött pár kellemes órát. Gyöngye egészségi állapota látszik igazolni ezt. A székely nemes, lovas határőr-család csak leánytestvérében talált utódlást. Ömaga cserfaleveles monogramjában őrizte meg ezt a tisztes tradíciót.

Bizalmas barátaival állandó levelezésben állva, lelki problémáit is feltárta előttük. S a sorok között is olvasni lehet, hogy minden dolgában milyen szent szándék, milyen érett megfontolás és hazafiúi lelkesedés vezette. Kőrösi Csoma módjára még az ősmagyar haza kutatására is gondolt ifjúi ábrándjai között; de erre szerencsére — nem került sor. Nem Kelet, hanem Nyugat felé tört csüggedetlen kitartással: ennek az utazásnak szép sikerét fentebb bővebben ismertettük.

Tevékeny részt vett a létesítendő *Erdélyi Múzeum Egylet* alapítása körül végzett előmunkálatokban; de csak

gróf Mikó Imre áldozata tette lehetővé annak áldásos munkáját a múlt század 60-as éveiben.

Most hát a témával kapcsolatban még csak egy személyes momentumra térek ki. Már diák koromban nagy tisztelője voltam Böllői Farkas Sándor megdicsőült emlékének. A „Keresztény Magvető” 1870.-ik évfolyamának címlapját sokszorosítva én is megvettem volt s egyszerű fekete rámában ott függött hospesi íróasztalom fölött az Öreg Épület I. em. 14. sarokszobájában, a templom felől; mint eszményképe és irányítója ifjúi törekvéseimnek. Rokonszenvemet és hódolatomat részben az is indokolja és magyarázza, hogy külső megjelenésében, arcvonásaiban hasonlóságot árult el a turi Józanokhoz, testvéreihez az én édes jó Apámnak, akit árva sorsomban soha sem láttam, de mindig fiúi kegyelettel vettem körül az emlékezetnek áldott világánál. Amikor azután én is kiléptem a nagyvilágba s elindultam a pályán, amely a körforgás örök törvényénél fogva — Isten kegyelméből — ide visszavezetett, a képét tordai kunyhónk falára, az első házba akasztottam fel s ott is maradt addig, amíg — ezelőtt 10 évvel — édes jó Anyám is megtért őseihez.

A kép sorsa tovább igazodott, mintha csak valami titkos paktum lett volna köztem és ő között. Úgy volt s úgy is képzeltem, hogy soha többé el nem hagyjuk egymást: s mégis én voltam az, aki látszólag hűtlen lettem hozzája. Igen: a képhez, a rámához, de nem az ő szellemalakjához, amelyet a mai napon is, a mi Irodalmi Társaságunk emlékűnépén, idézni óhajtottam.

Hát a kép hova került? . . . Ott látható a budapesti Misszióház gyülekezeti termében, ahol időnként az ő neve alatt működő „*Iparosok és Kereskedők köre*” tanácskozni szokott. Ott is van a helye minden modern unitárius megmozdulásban. *Habent fata sua libelli . . .*

Józan Miklós.

Építő unitarizmus.¹

Atyámfiái! Tisztelt Vendégeink!

A köszönet hangján s a köszönet szavával kezdem felszólalásomat. Megköszönöm, hogy az egyházközség vezetősége alkalmat adott együttlétünkre és megköszönöm, hogy ily szép számban sereglettek össze hitünk építő voltáról szót hallani.

Az építő — Atyámfiái — közvetlenül a fejlődést szolgálja. Akár házat, akár hazát, akár egyházat, akár nemzetet épít: mindenütt és mindenkoron fejleszt, tökéletesbít. Mert fejlődik minden, ami a kicsiből nagyba, kevésből sokba, alacsonyrendűből magasrendűbe, egyszerűből összetettbe, tökéletlenből tökéletesbe, kishozamúból nagyhozamúba, erőtlenségből erősbé, szét-szórtságból összefoglaltba lendül át. Mikor pedig építünk: mikor sárból téglát égetünk, ormótlan sziklából szögletes köveket faragunk, mészkőből összetartó anyagot égetünk, sok értéktelen, szétszórtan heverő anyagot összegyűjtögetünk, kiből teherbíró oszlopokat, kiből összetartó gerendákat faragunk s mikor együtt van a félnemes anyag, isteni ihlettől megszállva, jól megfontolt és lefektetett terv szerint, verejtékkel sok kéz összefog, megmozdul az építősereg és Isten dicsőségére magasba emeli a falakat és fölékesíti az egybefogó tetőzetet, amikor mindez végbemegy: fejlődés, tökéletesbülés valósul meg.

Az értéktelen anyagból az építő munkával és rendszerrel időtálló értéket emel és vele további fejlődést alapoz.

Nemcsak érték születik az épületben, hanem az alkotásban a kor vagy az építő formaérzéke is érvényesül. Sőt az épület rendeltetése is sajátos formát követel.

Eszményt is viszünk az épületbe. Ha a ház fészeképítésre rendeltetett: a családnak, a gyerekáldás és az éltető nap után vágyó családnak kedélyes és nemes egyszerűségét valósítjuk

---

¹ Szerző elmondotta a marosvásárhelyi gyülekezet 1943. február hó 21-én tartott templomi hangversenyén.

meg az épületben, ha a nevelésügynek szól az épület: a haladás, ha Istennek: az örökre maradó fenség eszményét visszük be az épületbe.

Az eszmény egyúttal célt is jelent s az épület nemcsak erőt képvisel, hanem a jelenre a biztonságot, a védelmet, a jövőre pedig minden vonatkozásában valami közelebbi fejlődést szolgál.

Végezetül és legfőképpen, aki építkezik, az jólétet, közjólétet fakaszt, mert az építkezéshez nagy tömegeket mozgósít, nemcsak szerkeszt, hanem szervez is és nagy összefogást valósít meg, közben pedig az épület felhúzása közben Istentől sok dolgos kéz nyeri el jutalmát, szerzi meg mindennapi kenyerét.

Kérdés számunkra — tisztelt Egybegyültek, — hogy a lélekben építhetünk-e, hogy építkezéskor a lélek világában hasonló események zajlanak-e le és hasonló eredmények valósulnak-e meg, mint az anyagi világ teremtő építkezésekor és főkérdés számunkra, hogy a mi unitárius hitéletünk és hitvilágunk milyen helyet foglal el a lélek birodalmában építkező hitgondolatok között?

A lélek világa — Atyámfiai — éppenséggel az építkezés országa és különösképpen a fejlődés lehetőségének nagy, talán mindenek közt a legnagyobb mezeje.

A lélek világában is az építkezés ott kezdődik, ahol az anyag világában. Egyszerűségek, szana-szét heverő, nélküünk elkallódó dolgok összegyűjtésében és befektetett munkánk árán megnemesítésében. Isten a lélek kapujába a lélek pora és földjeként érzékszerveinket helyezte el, hogy velük érzékeljük a nagy mindenséget. Az egyszerű népek a nagyvilágot idomtalan adottságában látják, hallják, tapintják addig és annyira, amennyire azt mindennapi érdekeik szükségessé teszik. Nemesednek ezek az érzékszerveink és érzékeléseink, ha azokat nap mint nap többet használjuk az egyéni szükségletnél, ha többet látjuk és többet halljuk a nagyvilágot, ha tapasztalni messzi tájakat keresünk fel és közben a látottakat tapasztalatainkon át csiszoljuk, nemesítjük. A nagyvilágban körültekintő, vándor- és tanulmányúton magának sok tapasztalatot gyűjtő ember lelkivilágának nagy épületéhez ezeket a kiválogatott és jól égetett téglákat, a jól faragott köveket gyűjtögeti össze. Később gyűjtésében szempontok, eszmények vezetik, látását belső

leikivilágán át igazítja. Az így szerzett nagy kincs láttán és élvezetén nemes szemléletek és érzetek keletkeznek benne. Tapasztalatain át az ősembernek és a serdülő gyereknek nyers élvezeteit és még nyersebb élvezethajhászását az eszményi szép és eszményi jó keresése váltja fel. Ezen az úton korábbi, nyers, erőszakos mozdulatai helyébe a csiszolt közszereplés és a felsőbb erkölcsi érzések lépnek. Ezek révén rendszerezni kezdi egybehordott lelki kincseit és felhúzza a lélek nagy épületének első falait. Közben az élővilág egyetemes vonzalmából lelke melegénél, tüzénél megolvasztja a szeretet mindent összekötő anyagát és követ-téglát ezzel köt kemény rendszerbe. Az egyetemes hitből felmagasztosult Istenhitet formál és belőle a lélek-épület tartóoszlopait faragja. Teremtő, tervező készsége pedig a tudás gerendáival foglal rendszerbe és egységbe mindeneket, hogy végül is elmélyülő bölcselete az Istenhez szárnyaló gondolat ékes cserepeiből a mindent egybefoglaló tetőzetet építse fel.

Íme így építünk a lélekben mindeneknél szebb palotákat.

Az épületről azt mondók, hogy az építő időtálló értéket ad át benne a történelemnek. S felmerül a kérdés, időtálló-e a lélek épületrendszere, időtálló-e a mi keresztény vallásunk. Erre rövid és könnyű a felelet, mert a Jézus csaknem kétezeréves küldetése mindennél ékesebb tanúság arra, hogy amit Isten általa ajándékozott az emberiségnek, változatlanul fennáll ma is és változatlanul tért hódít ezután is. A magvát pedig ennek az örökéletű jézusi kereszténységnek és vele a minden viharban fennmaradó részét, a soha el nem kopó aranyértéket és gyémántékköveket a mi hitvallásunk őrzi. Ez a mi unitárius vallásunk időtállóságának érték- és fokmérője.

A mi hitvallásunk őrzi és bennünket jellemez a keresztény vallás épületstílusának legősibb kifejlődéséhez való hűség ragaszkodás is. Sem Isten házának, sem Istenhitünknek nincsenek díszei, cifra sallangjai, hanem ősi nemes egyszerűségében, fehér falaiban és fehér tisztaságában őrizzük meg mindent. Ez a mi unitárius formaízlésünk, mely azt mondja: a sziklának nincs szüksége erőltetett díszítésekre, mert a szikla erejéből és nagyságából és zordonságából kifolyólag eléggé fenséges amúgy is és éppúgy fenséges a mi vallásunk benső erejéből és benső jézusi nagyságából kifolyólag.

Eszményünk pedig, amit vallásrendszerünk épülete megvalósít, éppoly egyszerű, mint formaízlésünk: az egyetlen Gondviselő Isten. **Mi hiszünk igazán az Egyistenben és az Egyházában.** A *mi* Egyistenünket pedig olyan egyszerű Valóságnak látjuk, aki odáigmenőleg szeret bennünket, hogy sem eredendő bűnben nem hagy bennünket, sem kegyelméből kifolyólag és sem sorsszerűleg nem igazgatja a *mi* életünket, hanem úgy határoz, hogy büntelenül szülessünk és szent elhatározásából megadja nekünk, hogy életünket erőnk szerint igazítsuk és jutalmunkat tetteink értéke és mértéke szerint vegyük el. A *mi* Istenünk azt mondja nekünk: „*Szüljétek ártatlan magzatokat és neveljétek fel erkölcsben cselekvő fiaikat és leányokat. Aki pedig vétkeznék, ne elégedjék meg atyai meghocsátással és a jólelkék bocsánatával, hanem vétkeiket hozzám és embertársaihoz vezető jócselekedeteivel, áldozatos lélekkel maga tegye jóvá Mindennapi kenyereteket pedig szerezzétek verejtékes munkával, mert gondviselő kezem a munkával fáradozókat vezeti a tökéletesülés útjain. A munkában támogassátok egymást, mert atyai szeretetemmel az egymást szeretőket elárasztom. Összefogással munkáljátok a földön az én Országomat, a jóknak és tökéletességre törekvőknek országát, mert a jóratörők kezét én vezetem földi Országomból mennyei Országomba!*”

Unitárius Testvéreim! A *mi* hitfelfogásunk szerint Istentől *nekünk* van kiosztva a feladat és *nekünk* van megadva a lehetőség, hogy *mi* küzdelmes csatlakozásunkkal és részvételünkkel éljük földi életünk és legyünk saját sorsunknak kovácsolóivá. *Mi* úgy érezzük, hogy *mi* Istennek nem elhagyottai vagyunk, hanem *bennünket a mi Jóistenünk a ránk bízottakon keresztül emberi méltóságunkban emel maga felé, az ő fiai közé.* De úgyis érezzük, hogy *ezzel a fölemeléssel nagy felelősséget is ró vállainkra.* *Mi* nemcsak élünk és élhetünk cselekvő életet, hanem *minékünk szigorú kötelességünk is az áldozatos cselekvő élet.* *Minékünk* nemcsak lehetőség és szabadság az összefogó szeretet, hanem elhivatottságunk révén *minékünk kötelességünk önmagunkat szeretetre indítanunk, könyörületes és áldozatos szeretetre készetnünk.* *Minékünk* nemcsak megadott az, hogy ártatlannak szülessünk, hanem *nekünk nemes kötelességünk is az ártatlan élet gyakorlata.*

Ez az Isten segítségével önelhatározáson alapuló cselekvő

szellem az építő unitáriuzmus lényege. Az építkezéshez cselekvő szellemre és cselekvő karokra van szükség és az unitárius embernek hite lényegéből folyólag adatott meg a küzdő szellem és a tettekre vágyakozó erős izom.

Az építkezésről azt látók, hogy nagy erőket mozgósít, nagy szervezkedést valósít meg és nagy mozgalmat kelt az életben. A mi unitárius építő életünket is csakis a nagy összefogással, a nagy cselekvő szervekedéssel valósíthatjuk meg. Akinek életelve életét cselekvésekben leélni, annak életelve az is, hogy *küzdelmes életének eredménye, munkásságának sikere teljesen attól függ, mennyire tudja hivatását, vállalt feladatait másokkal való összefogásban megoldani.* A cselekvő embert magától rántja szelleme a közösség felé, magától éled benne egy mindent átható közösségtudat, együttérzés és a nagy összefogások keresése. S mikor a mi hitéletünk mindezeket belső jellegéből kifolyólag munkálja, akkor válik az unitárius vallás igazán vallássá, mert itt már nemcsak magunk, hanem nemzetünk számára építünk, mikor a közösségtudatot, az együttérzést és az összefogást munkáljuk. Aki pedig mások számára épít, az az igazi építő; aki nemzete számára épít, az az örökkévalóságnak épít.

Ebben a gondolatkörben a vallás jogát és jelentőségét annál inkább ki szeretnők emelni, mert velünk két rokon népnek: a finneknek és a japánoknak fényes történelme és nemzeti sorsa függ össze szorosan a mély vallásos érzülettel és gyakorlattal. A finn lották, mikor esküvel kötelezik el magukat a nemzet hű szolgálatára: *a vallás*, az otthon és a hon védelmére csüsznek, lelkükben tehát előljár a vallás és csak ezen át és ezután következik a többi. A japán katona pedig a világ leghősebb harcosa, mert száján Isten nevével és kezében Isten kardjával ontja vérét fajáért és hazájáért.

Mindezek láttán nyilvánvaló, hogy *ezt a mi belső adottságunkat, a mi felismert építő cselekvő szellemünket életcéljá is kell tennünk*, azt kell megfontolt lépésekkel tovább erősítenünk és magunkat is ezen az úton továbbépítenünk.

Ha az építés lényege a közösségi munka mentül fokozottabb megvalósítása, akkor minékünk első sorban is *a mi vallás közösségi életünket kell megerősítenünk.* Fokozniuk kell a gyülekezeti életet, mert a hitvallás annakidején is közösségben

született meg, mert Jézus tanítványokat szerzett maga körül, mert a sokaság követé Őt, mikor hirdeté az Atya tanításait, mert az őskeresztények is ezer üldöztetések közepette katakombákban gyűltek össze egymás látásáért az egymásban való megerősödéséért és a hitnek erőközösségekben vallásáért. Tudnunk kell, hogy *a hit ma sem egyes leíkek nyílvánulata, hanem a hit ma is közösségek, együttérző és egymásért élő közösségek felzendülő szárnyalása.*

Tudnunk kell, hogy a hit a lélek közösségi áldozata Isten oltárán és hogy a hit tőlünk áldozatgyakorlatot követel a velünk együtthivőkkel szemben is. Azt a jólétet, amit az építkezés teremt a résztvevők körében, nekünk unitárius egyházpolitikává kell tennünk hittestvéreinkkel szemben. Unitárius építkezést kell végeznünk a falu népének azzal a fölöslegével, mely a nagy székeiy népszaporaságból Istennek nemzeti ajándéka-ként helyeztetik el lábunk elé. Nem szabad engednünk, hogy ez az értékes népfölösleg szolgál- és cselédsorsán át sárrá váljék e hazában, vagy gondozatlanul éppen a nemzetközi martalék szeméjtjévé alacsonyodjék, hanem nemzeti létünknek ezeket a legnemesebb tégláit áldozatos és cselekvő összefogással be kell építenünk a nemzet felső testébe, a nyersanyagokból értéket teremtő és a nemzetet szervező magyar közéletbe.

Unitárizmusunk igazán építővé akkor lesz, ha szigorú komolysággal vesszük azt, hogy hittestvéreinkből, a százados viharokat húséges hazaszeretethben kiállott székely néptestből magyar nemzettestet segítünk építeni. Ennek a honfoglaló építkezésnek legyen pedig Marosvásárhely székelysége első hirdetője és első megvalósítója.

Dr. Gelei József.

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése.

Az Unitárius Irodalmi Társaság évi közgyűlését Kolozsvárt, 1943. március 27-én tartotta. A közgyűlést *Dr. Ferenczy Géza* elnök a következő szavakkal nyitotta meg:

Igen tisztelt Közgyűlés!

Vérzivatar öntözi a földkerekeit. Ágyuk dörögnek szünet nélkül, — bombák robbannak könyörtelenül, — embereknek és műértékeknek óriási tömege semmisül meg, — omlik össze, és tűnik el látó szemünk elől pillanatonkint, —

és mi ez örjítő pusztítás és pusztulás idején mégis az Unitárius Irodalmi Társaságnak évi rendes közgyűlését tarthatjuk és tartjuk meg szerény, csendes otthonunkban.

Legyen azért az első hang az a mélyen érzett hála hangja, — az első szó, az őszinte igaz hála szava és szálljanak az ég felé, egyetlen jó Istenünkhöz azért, hogy megtartotta társaságunkat, annak tagjait, s a jobb jövőt termelő munkánk tovább folytatásához megsegített.

Jóllehet ma a csatamezők vérrel itatott hírei uralják az emberi idegeket, értéket, tudományt és elismerést, s mégis úgy érzem és úgy vallom, hogy akkor állunk hivatásunk magaslatán, — ha kitartóan követjük az Isteni sugalmazást, — ha tovább is minden erőnkkel munkálunk az általános emberiség közművelődése érdekében, ha értéket és értéktermelőket törekszünk kitermelni, s Isten országának és abban fajunknak jobb jövőjét tovább alapozni.

Ez irányelvek szem előtt tartásával, alakult társaságunk 24 év előtt, ezt követte ingadozás nélkül az idegen megszállás 22 éves küzdelmének súlya alatt — nem keresetű és nem várt elismerést, — munkálkodott zajtalanul, s öntudatosan megálepíthatjuk ma már, — hogy nem eredménytelenül.

E megállapítás igazolására reámutatok arra, hogy nemcsak korábbi íróinkat, hanem az újabb író-nemzedéket is tömörítettük társaságunkban, — hogy nemcsak Dávid Ferenciünk úttörői fény nagyságát, és János Zsigmond fejedelmünk korszakalkotó előrelátását és bölcsességét tisztítottuk meg az elfogultság által reájok hányt elhomályosítástól, s állítottuk valódi tükröképben a mai és jövő nemzedék elé útmutatóul, hanem a Brassainak, a Ferencz Józsefeknek, Jakab Elekeknek, — Káli Nagy Eleknek, Mikó Lőrinczeknek, Berde Mózsáknak stb. stb. munkássága, feltárása, megörökítése s közkinccsé tételével iránytűkröt állítottunk minden következő nemzedék elé.

Nem elégedtünk meg ennek múzeális halmozásával, de törekedtünk mindezt fajunk közkinccsé is tenni, kivittük a faluba a nép közé, s e célra rendszeresítettük a VÁNDORGYŰLÉSEINKET. — Ezekkel évenként mintegy 10 kisebb falut kerestünk fel mindaddig, míg a román uralom, s annak ellenséges érzelmű hatásai, s másfelől társaságunknak korlátolt anyagi ereje, rendszeres vándorgyűléseink folytatását lehetlenné nem tette. — Jólesik megállapítanom, hogy e téren útmutatók voltunk. — Példánkat az Erdélyi Irodalmi Társaság folytatni kezdette, — sajnos ennek törekvése is a miénkhez hasonló sorsra jutott. — Végül ma már állami támogatással az EMKE vette programjába, s keresi fel a falu népét.

Társaságunk a nagy elődök életének tanulmányozása útján korán felismerte azt is, hogy népünk életének állandó figyelemmel kísérése, az őstehetségek felkutatása, azoknak taníttatása és kineveltetése elsőrendű nemzeti feladat. — Munkába is vette, — minek bizonyossága az egyházköri gyermektaníttatás. — Ez a hivatás, ez a feladat ma már állami hivatás és feladattá erősödött. — Szorgos és gondos munkája ma már közismerten folyamatban van.

Ezeknek és a hasonló jelenségeknek társaságunk általi felismerése, azok megvalósítására törekvéseinek és ténykedéseinek következménye az, hogy munkamezőnkön a város és falu, s ezeknek népei között nem volt és nincs osztálykülönbség, — hogy népünknek általános műveltsége az országos átlagon jóval felüli, — s hogy egyházi hivatalrendünk túlnyomó nagy tömege a falusiház küszöbéről indult életpályájára, s nemzeti értékeket termelő munkamezőre.

Társaságunk tevékenysége következetesen zajtalan és elismerést nem váró volt, jól esik azonban ma már megállapítanom, hogy a nemzeti közérdekeinket figyelők sorából elismerő megnyilatkozások is törnek elő. — Legyen szabad reámutatnom az Amerikai Unitárius Társaság elnöke — Snow kijelentésére, ki, az őt üdvözlő harisnyás afia üdvözlésének meghallgatása után így nyilatkozott: Isten kiválasztott népe kell legyen a székely, mely a külsőségekkel nem hivalkodó unitárizmusnak nemcsak öntudatos hívője, hanem átlagos műveltsége is az amerikai átlagon felül áll,

és ismételem néhai Domaházy Elemér ref. egyházkerületi főgondnok nyilatkozatát, ki mondta: lehetetlen, hogy a magyar unitáriusok lélekszáma a statisztikai csekély szám legyen, hisz abból annyi kiválasztódva nem volna lehető, amennyit úgy a társadalmi, mint az állami munkamezőn a vezetők sorában látunk és tisztelünk.

Mindezekből társaságunk eddigi munkásságának helyes és célirányos voltát kell magunknak is megállapítanunk, — hangsúlyoznom kell, hogy a Magyar Kultúrális Egyesületek Szövetségének azon megtisztelő tényét is, hogy engemet, mint a társaságunk elnökét a szövetség egyik alelnökévé választott meg. — E megtiszteltetés nem személyemnek, hanem azon keresztül társaságunknak szól; s jóleső érzettel továbbítom s ismertetem meg társaságunk tagjaival. — De egyben kiemelem annak fontosságát, hogy társaságunk cél- és útirányának helyessége van e ténye útján megerősítve.

Összhangban is áll napjaink törekvésével. — A társaságunk célkitűzése és munkája ennek megvilágítására legyen elég reámutatnom arra, hogy társadalmi életünk egyik kimagasló munkása, a budapesti ügyvédi kamara elnöke, vitéz Dr. Szabó Lajos a legutóbbi időben bocsátotta szét felhívását, melyben kidomborítja, hogy „a szebb és jobb magyar jövőért dolgozhatás megköveteli, hogy „fogjunk össze a magyar irodalom, helyesebben a magyar írók támogatása céljából” mert „egy nép fennmaradásának záloga elsősorban az írók kezében van, ez serkentőleg és biztatólag fog hatni a többérték termelésre. — És megnyugvással állapíthattuk meg, hogy első felhívására fajunk jobbainak több százai nyomban jelentkeztek havi 10 P. önkéntes és ellenérték nélküli fizetési kötelezettség

vállalásával, úgy, hogy a Magyar Irodalom Pártoló Társaság „már ez év elején megalakult, — s áldásos tevékenységét már meg is indította. — Ime a teljes ugyanazonosság a célban és munkamezőn, mert hisz társaságunk százszázalékos magyar-székely tagokból áll.

Bár számítanom kell a rendelkezésünkre álló idővel, nem mulaszthatom el, hogy társaságunk egyik jelen munkása, Márkos Albert tanár afia latinról magyarra lefordította az Uzenci Fosztó egyháztörténelmének a 16. és 17-ik századot tartalmazó első kötetét. — Rengeteg munka, több mint ötszáz oldal, — és rengeteg anyag. — Ez jelenleg nálam van átolvasás és a továbbiak tekintetében véleményezésre. — Érdemlegesen foglalkozom azzal, s jelentésemet választmányunk elé fogom terjeszteni. — De már most hangoztatom, hogy régi vágy, és régi óhaj, s közkiváncsolom ennek megismerhetése; — s hogy Márkus tagtársunknak már most meleg elismerést kifejezem fáradságos és értékes munkálkodásáért.

A mai világválság minden jelensége egy új korszak közeledését sejteti, melyben a munka és értéktermelés lesz az értékmező, s megnyugvással állapítom meg, hogy társaságunk hivatásának magaslatán áll, — s hogy az eddigi útirányon tovább haladás elsőrendű feladatunk.

Szívem meleg szeretetével üdvözlöm közgyűlésünknek tagjait, a mai ülésünket megnyitom.

Az éljenzéssel fogadott megnyitó után P. Szentmártoni Kálmán főtitkár olvasta fel a következő jelentését:

Igen tisztelt Közgyűlés!

Az Unitárius Irodalmi Társaság 1942. évi működéséről főtitkári jelentésemet szerencsés vagyok a következőkben megtenni:

1. Új év alkalmával első gondolatunk, első jókívánságunk mindig nagyrabecsült, a magyar kultúráért mindig áldozatkész elnökünk felé száll, akit meleg szeretettel üdvözlöttünk. *Dr. Ferenczy Géza* elnök az új év alkalmából hozzá juttatott üdvözlő sorainkra válaszolva, többek között a következőket írja: „Igen sajnálom, hogy az elmúlt év folyamán társaságunk érdekében — főleg betegeskedésem és a nehéz közlekedési helyzet miatt — személyesen nem tevékenykedhettem oly mérvben, mint aminőt, úgy a társaságunk jelentős jövője, mint általában

hitünk, egyházunk, fajunk és hazánk közérdeke megkiván, s így főleg a ti derék munkálkodásotokban gyönyörködtem, de remélem mulasztásomat pótolhatom. Apránként talán megerősíthetjük társaságunk anyagi erejét is annyira, hogy a hozzánk fűzött várakozásoknak eleget tehesünk, sikerekkel számolhassunk s közismertekké is válhassunk.

Tovább tehát előre a taposott úton, Istennek áldását és segedelmét kérem és kívánom a további munkálkodásokhoz”.

Örömmel jelenthetem, hogy nagyrabecsült Elnökünknek azon reménykedő óhajta, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság közismertté lehessen, mintha már is valóra vált volna. Ezt igazolónak kell tekintenünk azt a tényt, hogy a Magyar Kultúrális Egyesületek Országos Szövetsége Budapesten, 1942. október 24-én Dr. *Ferenczy Gézát*, mint az Unitárius Irodalmi Társaság elnökét és *Józan Miklós*, tb. elnököt, a Szövetség alelnökévé megválasztotta, kérve, hogy a Szövetséget a magyar kultúra nemzeti egységének megóvására s a vidéki városok szellemi életének fejlesztésére irányuló munkájában támogatni kegyeskedjenek.

Azt hiszem, hogy Dr. *Ferenczy Géza* elnökünknek és *Józan Miklós* tb. elnöknek a Magyar Kultúrális Egyesületek Országos Szövetségének alelnökeivé történt megválasztási Irodalmi Társaságunk minden egyes tagjának örömet okozott, annál is inkább, mert a nagyrabecsült személyeken át némi elismerés Unitárius Irodalmi Társaságunkra is sugárzik. Ezen-kitűntető bizalom megnyilvánulása alkalmából a legmelegebben üdvözöltük s e helyen is igaz szívből kívánjuk, hogy Dr. *Ferency Gézát*, nagyrabecsült Elnökünket és *Józan Miklós* tb. elnökünket a jóságos Isten még sokáig éltesse, hogy a magyar és unitárius kultúra emelésére még sokat teheszenek.

2. Ismeretes, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság elhatározta egy „*Unitárius Lexikon*” szerkesztését és a Lexikon előmunkálatainak megkezdését. Az Irodalmi Társaság kérésére E. K. Tanács az „Unitárius Közlöny” lapjain felhívta valamennyi lelkész afiát, hogy írják. illetőleg írassák meg az egyházközségek történetét, mert ezek nélkül a Lexikon szerkesztésében elindulni nem lehet. Sajnálattal jelentem, hogy az E. K. Tanács által megjelölt határidőre egyetlen egy egyházközségnek sem érkezett be a története.

Miután E. K. Tanács felhívásának nem sok eredménye volt a Keresztény Magvető 1941. évfolyama 4—5 füzetében felkértük lelkész fiait: „hogya megfelelő forrásanyag hiányában kimerítő monográfiákat nem is írhatnak, de az újabb időkből minden egyházközségben vannak püspöki, közgyűlési és keblitanácsi jegyzőkönyvek, anyakönyvek, számadási naplók, amelyek az illető egyházközség anyagi, szellemi és lelki életét tükrözik vissza. Ha ezek tanuságait kiegészítjük a jelen helyzet leírásával (lélekszám, filiák, szórványok, tisztviselők, egyesületek stb.) kapunk egy olyan képet minden egyházközségünkről, amilyen egy Lexikon céljainak megfelel”. Sajnos, e leegyszerűsített forma szerint is csak Lőrinczi Domokosafia küldött adatokat a kis- és nagysolymosi egyházközségek történetéhez, ami 1942. január 10-én érkezett E. K. Tanácshoz.

Buzgólkodott az Unitárius Lexikon anyagának összegyűjtésében Dr. Zsákó István igazgató-főorvos és főtítkárhoz intézett levelében az elhunyt Dr. Zsákó Andor ny. törvényszéki bírójelzete, hogy unitárius nagyjaink életrajzának megírásával foglalkozik. Kelemen Lajos alelnök levelében megkérte Dr. Zsákó Andor hátramaradt családját, hogyha maradtak volna ilyen irányú dolgozatai, azokat a Lexikon céljaira juttassák el az Unitárius Irodalmi Társasághoz.

Egyébiránt Dél-Erdélynek lecsatolása, a háborús viszonyok, a papirhiány, a drága nyomtatási költségek bizonytalan időig mind kitolják a Lexikon megjelenésének határidejét, úgy, hogy e téren egyelőre csak csendes anyaggyűjtés lesz és teljes erővel csak akkor indulhat meg a munka, ha majd egy ember veheti kezébe a Lexikon szerkesztésének az irányítását.

3. A „Sorsunk” című folyóirat kiadóhivatala értesít, hogy a Magy. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr 26.176—1941. III. sz. rendeletével Irodalmi Társaságunk részére megrendelte a „Sorsunk” című folyóiratot 1941. január 1-től kezdődőleg. A „Sorsunk” című folyóirat a pécsi Janus Pannonius Társaság folyóirata. Ugyancsak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megrendeléséből kapjuk a „Magyar Zenei Szemle”-t és az „Irott Kö” című szépirodalmi és tudományos folyóiratot, amelyet Vasvármegye és Szombathely város kulturális egyesülete ad ki.

A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 74.614

—1942. szám alatt értesít, hogy a minisztérium III. főosztálya beszerezte és az Unitárius Irodalmi Társaságnak megküldötte a következő műveket:

1. Mátrai László: Élmény és mű.
2. Kállay M.: A legújabb líra.
3. Haraszty Emil: A tánc története.
4. Haraszty Emil: Zenei formák.
5. Szerb Antal: Angol irodalom kistükre.
6. Pukánszky: Német irodalom kistükre.
7. Győry: Francia irodalom kistükre.
8. Várady Imre: Olasz irodalom kistükre.
9. Glatz Károly: Velence multja és művészete.
10. Luttor Ferenc: Róma. A város a történelem tükrében.
11. Babits: Dante.
12. Magyar Bálint: A százéves Nemzeti Színház.
13. Genthon: Budapest multja és művészete.
14. Balassa Bálint: Istenes énekei.
15. A képzőművészet iskolája .
16. Útirajzok.

A felsorolt folyóiratokat és könyveket köszönettel elfogadtuk s a könyveket, év végén pedig az egyes folyóiratokat a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának adtuk át, mint az Unitárius Irodalmi Társaság adományát.

A M. Kir. *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*: 30.089 —1942 III-. sz. a. értesítette Irodalmi Társaságunkat, hogy az irodalmi körök munkásságát a jövőben az eddiginél is nagyobb mértékben kívánja figyelemmel kíséni. Felkérte ezért az Elnökséget, hogy az irányítása alatt álló irodalmi kör alapszabályainak egy példányát, valamint tisztikarának névsorát terjessze fel, továbbá könyvtáráról és az intézmény munkatervéről a Minisztériumot tájékoztatni sziveskedjék. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felhívásának mindenben pontosan eleget tettünk.

4. A „*Keresztény Magvető*” szerkesztősége a gimnáziumi igazgatók útján egy kérést intézett mindkét gimnáziumunk tanári karához. Elmondták a szerkesztők, hogy a *Keresztény Magvető*t 1861-ben Kriza János püspök vezetésével az akkori unitárius tanárok alapították s azóta is fenntartásában, anyagi és szellemi támogatásában tevékenyen résztvettek. Ennek a

buzgóságnak köszönhető, hogy a „Keresztény Magvető”, mint Erdély legrégebb tudományos folyóirata, ma is fennáll s egyházunkat kifelé és befelé is képviseli. Atyafiságos szeretettel kértük a tanárokat, hogy lehetőleg teljes számban vegyenek részt a fenti folyóiratunk anyagi és szellemi támogatásában. Mély sajnálattal jelentem, hogy ez a felhívás csaknem teljesen eredménytelen maradt.

E. K. Tanács a „Keresztény Magvető” szerkesztőségének az 1584—1941. sz. a. másolatban megküldötte *Ferencz József* budapesti missziós lelkész afianak egy unitárius hetilap megindítása iránti javaslatát.

A javaslatra a Szerkesztőség véleményét elküldötte az E. K. Tanácshoz. A Szerkesztőség véleményében kifejezte, hogy egységes egyházi közszellem kialakításáért helyesnek látja, hogy a mai összes unitárius lepjaink helyett egy unitárius hetilap indíttassék, azonban a „*Keresztény Magvető*” maradjon fenn továbbra is érintetlenül.

Egyházunk minden jelentős intézménye kapott elhelyezést a kollégium díszes épületében. Kértük E. K. Tanácsot: kegyeskedjék az Unitárius Irodalmi Társaság és a „Keresztény Magvető” szerkesztősége részére is valahol egy kis szobát átengedni. Erre annál inkább szükség van, mert tervbe van véve egy Unitárius Lexikon szerkesztése, amely állandó jellegű munkásságot követel. Úgy értesültünk, hogy az ügy most van elintézés alatt.

5. Az *Egyetemes Unitárius Lelkészkör* 33—1942 sz. a. értesített hogy a Lelkészkör választmánya foglalkozott Taar Géza javaslatával, aki indítványt terjesztett be egy alábbi szövegű pályatétel kitűzésére: Az új unitárius ornamentika a lemplomépítésben.

Kapcsolatosan jelentjük, hogy az Irodalmi Társaságnak sincs jelenleg pénze pályatétel hirdetésére.

6. Az *Erdélyi Párt* a Magyar Nap rendezését június 25-én tűzte ki s arra Irodalmi Társaságunkat is meghívta. Az Unitárius Irodalmi Társaság képviselőjében P. Szentmártoni Kálmán főtitkár vett részt az ünnepségeken.

A *Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége* X. évi közgyűlését Budapesten, 1942. évi október 24-én tartotta, amelyre Irodalmi Társaságunkat is meghívta. Főtitkár felke-

résére Józán Miklós püspök, tb. elnök résztvett a közgyűlésen, akit a Szövetség Elnöksége kitüntető szívélyességgel fogadott.

Dr. György Lajos egyetemi tanár a Nemzetpolitikai Szolgálat helyi megbízottja rendszeresítette, hogy a Kolozsváron levő nemzeti összekötőket minden hónapban egyszer összehívta a városházára ülésre, amelyen egy-egy előadó ismertette az általános helyzetet és a szükséges tennivalókat. Főtitkár, mint „nemzeti összekötő” az összejöveteleken megjelent, a tanulságos előadásokat meghallgatta s a maga részéről is igyekezett mindent elkövetni az egységes és fegyelmezett nemzeti közvélemény kialakítására. Főtitkár állandóan figyelte a különböző társadalmi osztályok életmegnyilvánulását, hangulatát s az illetékes helyről küldött kérdőpontokra mindig igyekezett kimerítő és lelkiismeretes tájékoztató válaszokat adni. Az „Országépítés” díjtalanul küldött példányait havonként kétszer szétosztotta, ellenőrizte a kiadványok megjelenését és a dohány-tözsdekben való árusítását.

7. Az Unitárius Irodalmi Társaság az 1942. év folyamán két nagysikerű felolvasó ülést tartott. Az elsőt 1942. március 22-én a következő tárgysorozattal:

1. Elnöki megnyitó. Tartotta: *Kelemen Lajos* alelnök.

2. a) Óda. Székelykeresztúr. b) Kelet népe. Székfoglaló, tartotta: *Józán Miklós* választmányi tag.

3. Isten kenyerén. (Novella.) Székfoglaló, tartotta *Biró János* r. tag.

4. a. *Józán Miklós*: Vándorfelhők (Regős ének); b) *Bertha István—Kovács Gyula*: Sír a szellő, hullámzik a Baia-ton; c) *Hubay—Szabolcska*: Minek turbékoltok. Énekelte: *B. szentgericei Jakab Irén*. Zongorán kísérte : *P. Szentmártoni Kálmánné*.

5. Bezáró. Tartotta: *Kelemen Lajos*.

Az 1942. május 17-én tartott felolvasó ülésünkön:

1. Elnöki megnyitót tartott: *Kelemen Lajos* alelnök.

2. Laotse. Székfoglaló, tartotta: *Dr. Gyulai Zoltán* választmányi tag.

3. Unitáriusság és világnézet. Székfoglaló, tartotta: *Borbély Andor* r. tag.

4. Verdi: Troubadour. Leonora áriája. Énekelte: *P. Szentmártoni Éva*. Zongorán kísérte: *P. Szentmártoni Lenke*.

5. Bezáró. Tatrotta: *Kelemen Lajos*.

6. Himnusz. Énekelte a közönség.

Dr. Ferenczy Géza elnök levélben üdvözölte a székfoglalót tartó tagokat.

A felolvasó üléseken megjelent nagyszámú közönség meleg ünneplésben részesítette tetszést nyílvánító tapsaival az összes szereplőket.

Böloni Farkas Sándor halálának századik évfordulója alkalmából emlékünnepegy rendezését határoztuk el, de azt az Egyházi Főtanácsi ülések elhalasztása miatt csak most tartjuk meg.

8. Mult évi beszámolóink óta unitárius íróktól önállóan a következő művek jelentek meg:

1. *Benczédi Pál*: Augusztinovics Pál.

2. Dr. *Gelei József*: A nemzetnevelés alapja. Kolozsvár. 1942.

3. Dr. *Gyulai Zoltán*: 1. A hit eredete. Hit, vallás, egyház. Egyház és állam.

2. A fizikai kutatás hatásai.

3. Mit kíván a nemzet az egyetemi ifjuságtól.

4. *Lőrinczy Géza*: A negyedik evangélium.

5. *Mikó Imre*: Huszonkét év. (1918—40.)

6. *Péter Lajos*: A székelykeresztúri unitárius gimnázium rövid története különös tekintettel a román megszállás éveire. Székelykeresztúr.

7. *Végh József*: Hogyan él ma az erdélyi magyar társadalom? Kolozsvár, 1942.

Főtanácsi Jegyzőkönyv 1941. november 16—17. napjain tartott ülésekről. Szerk. Dr. *Kiss Elek*.

Az Unitárius Egyház Szervezeti Törvénye. Kiadta: *Erdő János* és *Ferencz József*.

Népfőiskola. Egybeállította: Dr. *Abrudbányai János*.

A kolozsvári unitárius kollégium gimnáziuma évkönyve. Szerk. *Gálffy Zsigmond*.

A fennebb említett önálló munkákon kívül ez évben is értékes irodalmi munkálkodás folyt a „*Keresztény Magvető*”-ben, az „*Unitárius Szószék*”-ben, az „*Unitárius Közöny*”-ben, az „*Unitárius Értesítő*”-ben, a „*Székelykeresztúri Unitárius Egyház*”-ban.

Az Unitárius Irodalmi Társaság az 1942. évben a következő pályázatokat hirdette:

1. *Józan Miklós* püspök úr adományából 50, azaz ötven pengő pályadíjat tűzött ki *Péterfi Dénes életrajzának* megírására.

2. *Dr. Ferenczy Géza* elnök úr adományából 100, azaz száz pengő pályadíjat tűzött ki *Dr. Költő Gábor életrajzának* megírására.

3. *Dr. Ferenczy Géza* elnök úr adományából 100, azaz száz pengő pályadíjat tűzött ki *Dr. Tóth György életrajzának* megírására. A jutalmat nyert dolgozatok a „Keresztény Magvető”-ben fognak megjelenni.

9. Az Unitárius Irodalmi Társaságnak van jelenleg 28 alapító, 34 választmányi, 66 rendes, a művészeti osztálynak 4 tagja, összesen 132 tagja. Ebben a számban benne vannak az Unitárius Irodalmi Társaságnak azon tagjai, kik a bécsi döntés után Dél-Erdélyben maradtak, akiknek visszatérését meleg szeretettel várjuk.

Mély sajnálattal jelentem, hogy az év folyamán választmányi tagjaink közül elhunytak: *Dr. Varga Béla* volt püspök, egyet. tanár, kinek ravatalánál az Unitárius Irodalmi Társaság és többi intézményünk nevében *Dr. Gelei József* főgondnok mondott búcsúbeszédet; *Dr. Tóth György*, kinek ravatalánál felkérésünkre *Dr. Csiky Gábor* lelkész mondott búcsúbeszédet, a „Keresztény Magvető” szerkesztősége nevében pedig *Benczédi László* helyezett koszorút a koporsóra, elhunyt *Kovács Lajos* brassói lelkész és *Bölöni Vilmos* kolozsi lelkész. A rendes tagok közül elhunytak: *Kovács Imre*, id. *Péterffy Gyula*, torokói tanító. Emléküket kegyelettel őrizzük, nyugodjanak csendesen!

10. Az Unitárius Irodalmi Társaság választmányára 1942. november 27-én tartott választmányi gyűlésén *rendes* tagjának megválasztotta *Simén Domokos* lelkészt.

Kapcsolatosan választmány egyhangulag javasolja a közgyűlésnek, hogy választmányi tagoknak válassza meg *Simén Dánielt*, *Székely Lászlót*, *Ferencz József* lelkészt.

Javasolja továbbá választmány a közgyűlésnek, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság jegyzőjévé *Létay Lajos* tanárjelölt választassék meg.

Végül mély tisztelettel jelentem, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság választmánya 1943. március 27-én tartott ülésén rendes tagjának megválasztotta Kővári Jakab lelkészt, egyben javasolja, hogy alelnöknek választassék meg Szent-Iványi Sándor budapesti lelkész.

Az Unitárius Irodalmi Társaság vagyoni állapotáról részletes jelentést Hadházy Sándor, az Irodalmi Társaság pénztárnoka fog tenni.

Ezekben voltam szerencsés az Unitárius Irodalmi Társaság 1942. évi munkálkodásáról jelentésemet megtenni s tisztelettel kérem az igen tisztelt közgyűlést, sziveskedjék azt tudomásul venni.

Közgyűlés a főtítkári jelentést tudomásul vette s az Unitárius Irodalmi Társaság jegyzőjévé megválasztotta Létay Lajos tanárjelöltet, választmányi tagoknak megválasztotta Simén Dániel teol. tanárt, Székely László író, Ferencz József lelkészt, rendes tagoknak megválasztotta: Simén Domokos, Kővári Jakab lelkészeket. Vári Albert a 75-ik jubileumi évfolyamba lépő „*Keresztény Magvető*”-ről tett jelentést. Hadházy Sándor pénztárnok az Unitárius Irodalmi Társaság vagyoni állapotáról számolt be.

P. Szentmártoni Kálmán.

Észrevételek az Egyházi Főtanácsi ülésekről.

A ma krónikása elmondta már a hírlapokban az 1943. március 28-án és 29-én tartott Főtanácsi ülések kimagasló eseményeit, de nem láthatta történelmi szemlélettel az események összefüggését. Sokan türelmetlenül várták az 1942. december 13-ikára kitűzött Főtanácsi ülések megtartását, de azt fahiány miatt el kellett, hogy halasszák. Akkor is tudtuk, de ma már le is írhatjuk, hogy az elhalasztás nem is annyira a fahiány miatt történt, hanem egy kitünően bevált egyházpolitikai cselekedet volt. A közbeeső idő alatt teljesen kitisztultak az eszmék, kiderült és a zürzavaros harcok helyett a békesség áldást ígérő szelleme hatotta át Főtanácsi üléseinket és a múltban annyiszor mellőzött és üldözött unitárius egyház számára *Dr. Fáy István* államtitkár is elhozta a magyar kormánynak megbecsülését és azt a biztatást, hogy az állam tőle telhetőleg minden támogatást az unitárius egyháznak is megad. Hogy mindvégig emelkedett maradt a Főtanács szelleme, abban nagy része volt a főgondnoki tartalmú megnyitónak és a körültekintő püspöki jelentésnek, amelyek a múlt kemény munkáját és a jövő biztató reményekkel teljes feladatát rajzolták.

Egységes felfogás mutatkozott meg a reverzális kérdésben. Több évszázados panaszos ügyünk ez a kérdés, aminek egyetlen védőeszköze a hívek gondos őrzése és az *unitárius öntudat* erősítése. Ezt a nemes feladatot vihették magukkal az újonnan felszentelt lelkész afiai. De fiatal lelkész afiainak éppen a főtanácsi ígéhirdető szónok esetéből okulva, azt is mindig szem előtt kell tartaniok, hogy bármilyen messze távolodnak is el az unitarizmus lelki és szellemi központjától, Kolozsvártól, mindig maradjanak meg a tiszta unitarizmus mellett és ebben a tekintetben semmiféle kilengést soha meg ne engedjenek maguknak.

A megüresedett teológiai tanári állások betöltése egyházpolitikánknak egy új csoportosulását mutatta meg, amely az előző, megyesi csoportosulással ellentétes irányban halad. Szeretjük az ifjúságot, helyeseljük előretörését, még ha az mérsékelten ferrorradalmi jellegű is, de az ifjúságnak mindig az igazság zászlóját kell lobogtatnia és sohasem szabad az eszményeket a népszerűség, a demagógia aprópénzére felváltania. Amit az ifjúság vezérszónoka a teológiai tanári állás betöltésére követelményeképen elmondott, azt az utolsó betűig helyeseljük és aláírjuk, hogy ez jelezte a teológiai tanári állás betöltésének kérdésében az eszményi kivánalmat, de az öregek a mult megbecsülését tartva szem előtt, ebben a kérdésben másképen döntöttek.

Úgy látszik, hogy az ifjúság szelleme hatotta át a jelölő bizottság munkásságát is, amit körültekintőnek a legjobb akarrattal sem mondhatunk. A kolozsvári gimnázium tanári karának régi óhajta, hogy képviselve legyen az Egyházi Képviselő Tanácsban, de még odáig sem juthatott el, hogy egyetlen egy tanárt arra jelöltek volna; egy székelykeresztúri tanár neve szerepelt a jelölő listán, de azt kibuktatták. A tanároknak úgy látszik, hogy szenvedniök kell azért az egyenes irányú, eredményekben gazdag, boldog multért, amikor még ők vitték a döntő szerepet az E. K. Tanácsban. Látunk előretolni olyan neveket, akik még semmit sem dolgoztak az egyház munkamezején s ezért a Főtanács érett és lelkiismeretes választói sokban helyre kellett, hogy igazítsák a helytelen jelöléseket. Erkölcsi követelményként hangsúlyozhatjuk, hogy munkában, becsületben megöregedett embereket kihagyni lehet, de nem szabad utolsó helyekre jelölni, hiszen a fülünk hallattára magyarázta egyik főtanácsi tag az érdeklődő, de eligazodni nem tudó szavazónak, hogy nézze meg a jelölteknél, hogy hányat kell választani a jelzett bizottságba és ha például hatott kell, akkor a hat.elsőt hagyja meg, a többit pedig húzza ki.

Kolozsvár város kiadásában 1942-ben megjelent: „Egy magyar város ezer esztendeje” című munka. Ebbe írt Makkai László: „Kolozsvár a magyar történelemben” címen egy dolgozatot, amelyben a „kolozsvári vallásról”, az unitarizmusról és nagy vallásalapítónkról, Dávid Ferencről így írt:

„A törvénytelen újítással vádolt *Dávid* a dévai hörtönben

halt meg. Az ellene felhozott vádak forma szerint kétségtelenül jogosak voltak. Dávidot nyugtalan lelke és a köréje gyűlt *ka-landorok* fantasztikus hitelvei az unitárius vallás 1571-ben törvényesített dogmáinak tovább fejlesztésére, Krisztus imádatosságának, a gyermekkeresztelés szükségességének, a feltámadásnak, a lélek halhatatlanságának, a hit által való megigazulásnak s az eredendő bűnnek tagadására és az ószövetségi zsidó valláshoz való közeledésre indították. Minden keresztény felekezet közös alapdogmáinak ez a merész elvetése nemcsak a katolikusokat, hanem a luteránusokat, sőt az unitáriusokat is felháborította s az ország nagy többsége közös arcvonalat alkotott Dávid és követői ellen. Így a szombatos vagy zsidózó szekta (ahogy a később kifejlődött felekezetet nevezték), a hivatalos üldöztetés miatt nyíltan nem szervezkedhetett, titokban azonban egészen a mult század végéig fennmaradt, míg hívei forma szerint is áttértek a zsidó vallásra s csak napjainkban lettek újra unitáriusokká.” (24. l.)

A felekezeti egység szükségességének hangoztatása idején Főtanács mély megütközéssel vette tudomásul ezt a felekezeti közti békességet mélyen sértő támadást és megbízta az Elnökséget, hogy Kolozsvár város vezetőségénél szerezzen a szándékosnak látszó sérelemért orvoslást s egyben kérje jelzett könyvnek a forgalomból való kitiltását.

E kellemetlen ügy után következett az Egyházi Főtanács legfelemelőbb lelki jelenete. A theológiai dékán meghajtotta az elismerés lobogóját a főtisztelendő püspök úr és a főgondnok úr felbecsülhetetlen érdemei előtt és látva a közös ellenség elleni küzdelem szükségességét, felajánlotta szolgálatait a közös munkára. Most már tehát csak egy akarat van egyházunkban és ha a hamu alatt nincs parázs rejtve, akkor egyháztörténelmünk új fejezethez érkezett.

P. Szentmártoni Kálmán.

Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz.

Közli: dr. JANCSÓ ELEMÉR.

Döbrentei Gábor itt közölt 38 kiadatlan levelét a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára őrző Magyar Írók Levelezése 4 sz. alatt. A legelső levél 1815 aug. 14-én, a legutolsó 1835 okt. 3-án írodott. E levelekből elénk tárul egész mélységében a két nagy író és lelkes műveltség-szervező két évtizedes barátsága, írói fejlődésük, problémáik, vajudásaik és végül elhidegülésük. Bölöni Farkas Sándor első felfedezője az akkor Erdélyben élő és az „Erdélyi Múzeum”-ot szerkesztő Döbrentei Gábor volt. Ő ismertette meg az akkor még ismeretlen és kezdő írot Erdély és Magyarország nagy íróival, közöttük Kazinczy-cal, aki Farkas Sándorban „Magyar Schiller”-t látott. Döbrentei nemcsak összeköttetést szerzett barátja számára, hanem írói terveiben mellette állva, segítette, csüggedései között bátorította és nem egyszer anyagilag is támogatta őt. A két jó barát legbizalmasabb terveikről értesítik egymást, lelkük legrejtettebb érzéseit is feltárták egymás előtt. Sajnos a több mint két évtizedes barátság szakítással végződött 1838-ban. Baráti kapcsolatuk utolsó három évéről csak legutolsó egymáshoz írott levelük maradt fent. Azonban Döbrentei másokhoz írott levelei és Farkas Sándor naplója némileg bevilágít e váratlan szakítás lelki okaiba. Döbrentei 1838. május 10-én visszakérte Farkas Sándortól hozzáírt leveleit és ugyanakkor visszaadta Farkas leveleit is. Farkas Sándor 1838. május 24-én válaszolt Döbrenteinek és e két levéllel véget ért „26 évi” barátságuk. A két egymással és a világgal meghasonlott író-barát ezentúl magánosan és egyedül hordozták a megnemértett lelkek végzetét.

Döbrentei Gábor 38 kiadatlan levele úgy Döbrentei, mint Farkas Sándor életére és az akkori irodalmi viszonyokra sok értékes adatot tartalmaz. Közlésük mellett szükségesnek tar-

tottam Döbrentei és Farkas utolsó levélváltását is közölni, bár az a Keresztény Magvető 1870-es évfolyamában, Jakab Elek Bölöni Farkas Sándorról írt nagy tanulmányában már megjelent. (K. Magvető 1870. 326—327. l.). E két levél szervesen hozzátartozik a 38 kiadatlan Döbrentei levélhez és azt bezárja. Sajnos Farkas Sándor Döbrenteihez írt levelei nem maradtak fent. Szakításuk után, Farkas Sándor, a Döbrenteitől visszaküldött leveleit Jakab Elek szerint „irodalomtörténetünk kárára elégette”, Döbrentei viszont saját leveleit, miket Farkas Sándor visszajuttatott hozzá, elhelyezte a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában.

E levelek felkutatásával kapcsolatban önzetlen segítségért hálás köszönetet kell mondanom dr. Török Pál akadémiai könyvtáros úrnak. Ugyancsak hálás köszönet illeti Kelemen Lajos levéltári főigazgató urat, aki rendelkezésemre bocsájtotta Döbrentei és Farkas utolsó levélváltását Kelemen Béni másolatában.

1.

Dédács, Aug. 14d. 1815.

Kedves Barátom,

Igen nagy örömmel olvastam leveledet. Míg Déváról kijöttem, mind az vala kezemben. Szép szív diktálta azt s ideált ölelő lélek igazgatta. Kimondhatatlan gyönyörűségemre van, hogy Te engemet olly lángolva szeretsz. Szeress mindenkor, Barátod, mint egy őrlélek kíván körülötted lebegni, lépteidben, s édes nyugalmának fogja tartani, ha bus nézőpontodat mosolygóbbá változtathatja.

Készen van nálam egy episztola, mellyet Hozzád irni Szembenben kezdettem, itt elvégeztem. Ha időm volna, most közleném Veled, de nem irhatom-le, mert holnap Váczára (!) indulok a feredőre, s még ma három levelet elkerülhetetlenül kell irnom. Szeptember 21-dikén indulok Kolozsvárra, akkor személyesen mindent eligazítunk.

A két Brutus excellens darab. Mind olyanokban fejleni látva vágytalak, s ime teljesedett. Abban elragadó, megrázó rendek vagynak, s ne gyönyörködjem é, hogy a Vágyó Ifju, ezt

hozta elé lelkedben? Így halad, Barátom, a lélek elémnetelete. Kell neki valamire támaszkodhatni, hogy szárnyallása merészebb legyen. — Csak kérlek, ne neheztelj, hogy jegyzéseim közlését halasztom. Tudom, melly nyughatlanul várja az ítéletet, a Messze-lépő, de együtt léve jobban eligazíthatjuk. Eddig azt tanácsoltam, végezd minden iskolai tanulásaidat jól, s addig hagyd el a poézist. Azt megtevéd, s igen jól esett. Most arra kérlek, élj a Poézisnak, s készülj drámát írni. Brutuszod hagyja látni a ragyogó koszorut, melyet a Játékszínen nyersz. Olvasnád Lessing Hamburgische Dramaturgiáját, s dolgozzál. Most lelked, s érzésed a legnagyobb tűzben vivnak, s ezen öszve csapkodás csak tisztán vezéreltessék az alkotó órában, halhatlant fog szülni. Dolgozzál egyebet is, Te nyughatlan, örökkévívó érzésekkel vagy születve, s valahányszor a Vágyott Ének hangjait el fogod találni, mind annyszor egy üregét töltöd bé szived vágyainak, s el fogod ezt is érni: minuentur atrae, carmine curae.

Kazinczy azt ír, hogy az ősszel Krasznára jó Cserey Farkashoz. Ha jó, én is oda megyek bizonyosan. Talán ki lehet csinálni, hogy ott Te is megláthasd. Addig is, ma irok neki, s Téged vele úgy ismeretségbe hozni, hogy Neked Kolozsvarra irjon.

A Muzeum III dik füzete kijött, most várom az Erdélyi nyomtatványokat.

A Mondolatra felelet van nyomtatva.

Trattner Hübnernek Ujság s Társaságbeli Lexiconát adja ki előfizetésre.

Kazinczytól a mult postával kaptam Bacsányinak rövid életírását s az Iniszthónai (!) Háboru fordítását Ossziánból, a Muzeum számára.

Buczy Emil sok munkát igére Novemberre, mellyek már nálla készen vagynak.

A Muzeum IV dik füzete készen áll nálam kéziratban.

Édes Anyádnak gyógyulást kívánok. Neked Kolozsvarra szerencsés utat.

Leveledet a fenntebb említett napig ide várom. Élj boldogul. Öllek hiv szeretettel s vagyok örökre barátod

Döbrentei Gábor.

2.

Kolozsvár, Január 12 d. 1817.

Kedves Barátom,

Elsőbb, Vásárhelyi leveled vétele után mingyárt akartam felelni, de csak hamar hallám, hogy Uj esztendő napjára ide jöttök. Félórai élő beszéd, gondolám, többet ér mint két árkusnyi levél. A papiros nekem mindég hideg, egy olly barátom iránt, kit lelkemből szeretek. Az írásban elvész a pillantatnak, a kézszorításnak melege.

Berkenyesi leveledet tegnap este vevém. Sajnálom, hogy nem láthatlak. Ennél fogva soknak magamban kell maradni. Cserey Farkas negyed nap olta van benn, e háznál szállott; az ő társasága éleszt. Most, felesége elvesztésekor jól esik neki, hogy egy ötet melegen szerető barátjával van, s nekem pedig az ő társaságára van szükségem.

A napokban elvégezém Boileau Art poetiquejanak fordítását. Azt én még Lipsziában kezdettem, Andrásfalván végzettem. Egyszer már égetni akartam. Fordítás, örök fordítás, mondám. De uj, ollyan dolgozásra sem időm, sem fő hajlandóságom nincs. Szükségünk pedig nagy van olly munkára, a mi Firkálóinkra nézve. Tehát legyen meg, s nagy részint előbbi fordításomat újra kellett forditanom. Bárcsak sokan értenék, mi az az elémenetel, mi az az írói pályára készülés. Ezt még Döme sem igen látszott érteni a Muzeum Vdik füzetében. Legalább megjegyzéséből ezt kell kihuznom.

Itt küldök számodra egy füzetet. A VIDik már sajtó alatt van. Mi történik a VII—VIIIikkal még bizonyosan nem tudom. Cserey Farkas pénzt akart felvenni a nyomtathatás elsegítése végett, s kezes kivánt lenni helyettem. Talán Rigyiczai Kovács a VIIIdik füzetet kifizeti, Gróf Desewffy pedig írja, hogy 400 Rftot Junius végével Trattnerhez küld a VIIIIdik füzetre.

Hunyad Vármegyéből az Vdik, s VIDikra 25 Előfizetőt kaptam. 15öt még szegény Kerekes szerzett, 10-et Ponori Török József. O, barátom, milyen nemes lelkü, ifjú ez. Látnád csak levelét, melyet hozzám irt! Ez az én örömöm, hogy Titeket, legszebb tüzü ifjakat megnyertelek. Ezt nekem az utolsó

füzetben emlitenem kell, hogy a jövendő mit ígérhet, ha pályá-
tokon megmaradtok.

A mult héten beállta hozzám Boer Sándor. Még most is ha-
ragszik, hogy rossz verseit fel nem vevém. Azt mondja, tudó-
sitanom kellett volna ötöt is, az Erd. Muzeum megindítása felől.
Erdélyinek nevezém, a folyó-írást, s Erdélyi Munka nincs
benne. Ő adhatott volna eleget. Az Isten mentsen az ő adomá-
nyaitól. Recenziójában, mellyet nálam hagyta, még több lesz
bizonyosan, de még nem olvastam el, mert Hősi Énekeim tisz-
tázásához fogtam. Szacsvay szalma ítéletét abba hagyám, de
midőn többen is Szacsvayskodnak, többé nem fogok hallgatni.
Azt gondolnák, igazok van, s hogy félek tőlek. Csak hogy az
ilyen per sok időt elveszen, s nekem sokat kell még a Muzeum-
hoz is dolgoznom.

Fülep Munkái iránt, leveled vétele után mindjárt irtam
Trattnernak. Még azon kérdésemre nem felelt. Tegnap előtti
levelében írja, hogy Tudományos Gyűjteményére privilegyiu-
mot a Császár keze alá írásával nyert, s most Januariusban az
első füzet meg fog jelenni.

Nagyon óhajtanám édes Barátom, hogy a Muzeumba vala-
melyik versedet adnád. Tudósíts, van é kedved a két Brutuszt
újra ki dolgozni; s jambusaidat simogatni. Ha igen, tüstént
küldeném, kiirva leveledből. Barátságot tennél velem, ha vala-
mely versedet adnád e végre.

Buczy, Januarius első hetét itt töltötte. Ismét kiment
SzBenedekbe.

Nem szerezhethnél é Vásárhelyt előfizetőket?

A kis Kelemen, egy igen szép verset írt hozzád, melly
abból származott, hogy levelére sokáig hallgattál. Épen Ma,
Cserey Farkas, Szomorú Jelentései addresszeinek írása végett
kért, hogy neki egy deákot szerezzek. Kelement hivatám. Ezzel
a kicsi fiú azt nyéré, hogy neki Cserey, ajánlásomra Nitsch
Horatziusát fogja meghozatni. Simó, Wilhelm Meistert olvasá,
s a Lehrbriefet lefordította.

Lajosom ölel. A Grófné épen ma lesz MVásárhelyt, ide jöt-
tében. Irj minél előbb.

Szivből a Tied
Döbrentei Gábor.

3.

Kedves Barátom,

A 700 Rftokat vettem, Miklós, Berkenyesről írta-meg mit tegyek vele, s mihelyt a Diligence érkezik, eligazítom. Itt megyen a nyugtató levél.

Litterati nem váltott még czédulát, hogy bajod ne legyen a Báróné előtt, eligazítom a papiros dolgát, mikorra Miklós visszajő.

Kelement keresém a Kollegyiomban. Válaszát egy más levéllel együtt elhozá Simó.

Én időmet itt igen jól töltöm. Holmit dolgozgatok. Falun nem létem veszteségét nem érzem, falun én másképen szeretek lenni, mint eddig voltam.

Az általadott Szomorujátéki munka általnézését el se végezted.

Ma épen az 1811diki Magyar Országi Diaeta Jegyző-Könyvét olvasám, nagy gyönyörűséggel.

Trattenrtől tegnap kapék tudósítást, hogy a VIIIdik füzet kész s a VIIIdikat nyomtatja.

Lajos viszont ölel. Jó mulatságot, a dolgozáshoz kedvet s az idő el nem szalasztását óhajtja

Szivből barátod
Döbrentei Gábor.

Kolozsvár, Jun. 14. d. 1817.

A Báróné kezét tisztelettel csókolom. Most egy hét olta Minden nap 30 font hust vétetek a Rumford leveséhez, mert a krumpli mind megrevesedett. Eszik mindennap 200(at).

4.

Kedves Barátom,

Kolozsvárról elindulásom előtt talán négy nappal tettem fel a postára, Zilahra utasítva egy hozzád szólló leveletem, mellyben elküldém a Cancellarius és Szentgyörgyi feleleteiket tudva lévő dolgodban. Ha még nem kaptad volna-meg, legalább tudjad hogy ott kell kerestetned.

Épen ma egy hete, hogy ide megérkeztünk. Augusztus 14.-dikén vagy 15.-dikén indulok innen Lajossal, ki Téged szi-

vesen köszönt. Utunkat, ha lehet, Parajd felé vesszük, ott megakarván a sóbányát nézni. 20dika körül ismét Kolozsváratt lesznek, ott maradok Szeptember közepe tájáig. Bárcsak akkor ölelhetnélek.

Mond-meg a Báróné Ő Nagyságának tisztelem mellett, hogy épen akkor kaptam Kolozsváratt levelét, midőn a lovak már fogva voltak, s a szekérre ülni akaránk. Commissióját, ennél fogva, véghez vinnem lehetetlen volt, a mit különben örömmel teljesítettem volna. Nem teheték egyebet, hanem hamar Pap Samuel urhoz futottam s a nekem szóló levél szerint a dolog eligazítására megkértem, a mit fogadott, s ígérete szerint, reményelem, eddig teljesített is.

Nézd, mi szépet olvasék itt tegnap Leonardnak La Journée du Printemps-jából.

Je rougis de moi meme, et de cette importance
Que j'attachois aux grands, a leur sterile appui
A leur accueil payé par la gene et l'ennui
Je les connois ces grands, qu'adore le vugaire
Esclaves a la cour, tyrans dans leur palais.

Miklós köszönt. Azt izeni, ne bánd, hogy itt nem vagy, s én meg azt irom, nagyon igaza van. Én nem bánom, hogy itt vagyok, csak azt bánom, hogy úgy vagyok itt, a mint vagyok.

Öllelek lelkemből, édes barátom.

Hived
Döbrentei Gábor.

Borszék, Julius 30dikán 1817.

Gr. Teleki Ferivel jó időket töltök.

5.

MNémet, Martz 20d. 1819.

Kedves Barátom,

Te szörnyü nagy rest ember levél. Még az Őszről is adósom vagy, de már látom csak nekem kell ismét irnom, mert különben egy fikarczot sem kapok ki tőled. Sokat azomban Te se várj. Azt a propositiót teszem, volna é kedved Don Karloszt jambusokba öntened? Nekem az a gondolatom, hogy *Külföldi színjátékok* czimje alatt Don Karloszt Tőled, Tellt Kelemen

Lajostól, Macbethet s a Schuldot tőlem fordítva kiadnám. Ehhez lehetne csatlanom Johnsonnak Shakespeareról irt kritikáját s Ganick, Foote, LeBaron, Lekain, Larive, Schröder, Talma, Ifland, Lange Szinjátszók karakterisztikáját, melyet most dolgozám ki, hogy magyarul itt az oláhok között el ne felejtsek, mert úgy kell tudnod, hogy a Rómaiacsok nyelvén derekasan kezdek beszélni! Majd, ha Lajosom lejő, rám sem ismer, olyan Rumuny válik belőlem.

Felelj kérlek fenn említett kérdéseimre s felelj igennel. Nem rossz, nem haszontalan lenne dolgozásunk sikere.

Kazinczy assecurál, hogy kívánságunk szerint mindent ki-törölt Erd. Leveleiből, a mik nekiünk nem tetszettek.

Tegnap előtt neved napja volt, édes Sandim. Élj sokáig szerencsésen s szeressd

hiv barátodat
Döbrentei Gábort.

6.

MNémeti, Októb. 31. d. 1819.

Édes Barátom,

Tőled való elválásom nagyon nehezen esett, mert a Te irántam mutatott jószívűséged, gyengéd-nemes érzésed, régi hiv barátságod mélyen elfoglalták szívemet. Benned ezeken felül is, mint tanítványomban, mert engeddd magadat általam annak neveztetni, valóságos örömöm van.

Elválásunk napjának estéjét Gedőnél töltöttem Prof. Szabóval együtt, kit magammal Tordáról kivittem. Ismered mind a kettőt, gondolhatod hát mikép valék ott. Napem (!) fájdalma a beszélgetések között is mindgyárt-mindgyárt megkapott. Gedő a magától önkéntesen ajánlottat most is tovább halaszotta, s én többé neki elé nem hozom. Ő, nem fárad é ki e Hazában, a legbuzgóbb szorgalom, a legelragattabb enthusiasmus is.

Hegedüsnél Enyeden legjobban érzettem magamat egész utamban. Pénteken délbe érkezém ide, sok félék által elérzékenyítette, melly sok félékhez még annak is kellett járulni, hogy Déván keresztül jöttömben hat levelet kaptam egyszerre a postán s mind kedvetlenitőt. Palitól, Vitkovicsól, Kulcsártól még nem jött válaszom, nem Kovachichtól is. Mit felelnék? várom. Vitkovicshoz a mai postával megint ment egy levellem.

Báját, kivel e tájon, még a legmulatságosabb órákat szoktam töltögetni, negyed napi hideglelésben, nagyon egyengülve kaptam. Gyakorlom magamat, a szív leg melegebb felolvasásai között is a békességes türésben.

Lajos is megint betegeskedni kezd. Tegnap egész nap fekdtt. Sokszor óhajtálak eddig is hozzám, s ha nekem hatalmamban volna, Sorsodnak mosolygóvá kellene lenni. De a jövődő talán még Neked is, a Te számodra is rejtett-el valamit, a mi deríteni fog.

Tunyogit ölelem. Mond-meg neki, hogy legényem, Kelemen Jussának egy kötetét, melly az övé, az én könyveim közzé pakkolá, minthogy abból esténként olvasgattam. Hanem felküldöm neki minden hiba nélkül, mihelyt jó alkalmatosságot kapok, vagy ha ez ősszel semmi se lenne Pestre való menetelből, felviszem magam.

Nem foghatom-meg, melly feledékenység lepett-meg engem magamat is a Városról kiindulásomkor. Nem kapom itt sehol is Kis Sámuelnéval való contractusomat, s azt bizonyosan secretairemben kellett hagynom. Ha fei nem találnék menni, majd Téged kérlek, felküldvén kulcsomat, hogy keress ki.

Ugyan ne sajnálj édes Barátom eljárni abba, hogy Prof. Banó eladhasson a Muzeumból 5 exemplárt, az abból bécjövő 95 Rft engem holmi bajokból mentene-ki.

Kérjelek é arra-is, hogy e levelet, mellyet ide zárva küldök, ugy a mint kell, kézhez add. Illy fáradságot barátainkért örömmel véghez szoktunk vinni. Tiszteld az általadásor nevemmel.

És Te élj boldogul kedves jó Barátom. Irj minél elébb. Máskor, midőn humorom nem lessz olly makacs, mint most, én is többet. De én külömben is beszélni szeretek inkább barátim-mal, mint irni.

Hiv barátod,
Döbrentei Gábor.

Béncenczen, már Hunyad Vármegyében nagy villámlás és dörgés között jöttem, Csütörtökön este.

KÜLÖNFÉLÉK

SZEKELYKERESZTŰRI VÉNDIÁKOK FIGYELMÉBE.

Orbán Balázs iskolájának 150 éves emlékünnepe június 5—6-án lesz. A székelykeresztúri Unitárius, Br. Orbán Balázs Gimnázium fennállásának 150 éves emlékünnepe f. évi június 5—6-án tartják meg *véndiáktalálkozóval* egybekötve. Az intézet igazgatósága felkéri az összes vendiákokat, hogy *közöljék mielőbb címüket* a meghívók szétküldhetése végett. Az ünnepeket országos méretűnek tervezi az igazgatóság.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR EMLÉKÜNNEPELY. Az Unitárius Irodalmi Társaság 1943. március 27-én a kollégium dísztermében *Bölöni Farkas Sándor* halálának századik évfordulója alkalmából emlékünnepelet rendezett nagyszámú érdeklődő közönség jelenlétében. Az ünnepély fényét emelte, hogy azon dr. fái *Fáy István* közoktatásügyi államtitkár is megjelent *Vásárhelyi János* református püspök kíséretében. Az államtitkár urat az unitárius kollégium előcsarnokában P. *Szentmártoni Kálmán* főtitkár fogadta és a díszterembe kísérte, ahol az ünneplő közönség zúgó éljenzéssel fogadta, majd dr. *Ferenczi Géza* elnök üdvözölte az Unitárius Irodalmi Társaság nevében. „*Bölöni Farkas Sándor emlékezete*” címen *Józán Miklós* püspök tb. elnök tartott értékes lebilincselő megemlékezést Bölöni Farkas Sándorról. Méltatta a híres amerikai utazó írói munkásságát, felemlítette gyakorlati alkotásait. Az előadás a hallgatóságra mély benyomást gyakorolt. Elnök záró szavai után az ünnepély a Himnusz éneklésével ért véget. Az ünnepély után dr. *Fáy István* államtitkár az Irodalmi Társaság vezetőségével szívélyesen elbeszélgetett.

A KERESZTÉNYEK LELKI EGYSÉGE. A kereszténységet fenyegető közös veszély arra indítja a komolyan gondolkozó keresztényeket, hogy keressék azokat az utakat és módokat, melyek által a keresztények lelki egységét megteremtetik. anélkül, hogy elvi álláspontjukról le kellene mondaniok. Így Ravasz László a keresztények együttműködéséről ezeket mondotta a budapesti Kálvin-téri ref. férfিতársaságban: „a vallássá alakított istentelenséggel, a bolsevizmussal szemben, mi-

kor a kereszténységet történelmének legnagyobb veszélye fenyegeti, a kereszténység csak együtt tudna megvalósítani egy olyan benső koncentrációt, amely egységet hozna benne létre. Ezt az egységet azonban csak hitbéli többlettel, erőteljesebb hitérettel lehet elérni. A kereszténység lelke mélyen felébredt egy nagyon komoly egységtörekvés és minden keresztény embernek ezt támogatni, fejleszteni kötelessége.

Mindegyik oldalon sok nagy igazság van, csodálatos fedezés, ezeken keresztül kell elérkezni a többiekhez. A magyar református egyház már évekkel ezelőtt kiadta a rendelkezést teológiai akadémiainak, hogy az ellentétes teológiai eredményeket a békés, jóakarató megértés módszerével tanítsák. Egy más jóoldalt kell megismernünk!"

Vásárhelyi János, az erdélyi ref. egyházkerület püspöke a „Református Szemle” 1943. évi 9. számában ezeket írja: „Ahogy ugyanazon kertben ugyanabból a földből ugyanazon napnak melegítő sugara és harmatnak és esőnek áldása mellett megfér és drága gyümölcsöt is hoz az almafa, a körtefa, miért ne férnének el és hozhatnák meg drága gyümölcsözésük önként termő áldását az egyetemes nemzeti élet áldására és gazdagítására a különböző egyházak? Miért van szükség arra, hogy ugyanazon Krisztusnak gyermekei egymás ellen harcoljanak, egymás munkára és alkotásra felemelt kezét lefogják, egymástól igyekezzenek elszakítani a lelkeket, mikor közösen kellene harcolniok a hitetlenségnek, a sátánnak hatalmak ellen? Reánk, magyarokra életkérdés, hogy megértsük azt az igazságot.”

Hogyan egyeztethető össze ezeknek a komoly és felelősségteljes állásban levő férfiaknak a felfogása Makkai László fiatal történettudósnak Dávid Ferencet, az unitárius egyház alapítóját bántó s az unitáriusok önértékét sértő elfogult és történelem elenes kirohanása Kolozsvár város kiadásában megjelent: „Egy magyar város ezer esztendeje” c. könyvben, amely ellen folyó évi Főtanácsunk méltóságteljesen tiltakozott.

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

Lengyel Albert könyvnyomdája Kolozsvárt, Bólyai-u. 7. Tel. 11-58

Felelős vezető: **Lengyel Albert.**

Nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó befizetés óta a következő befizetések történtek:

Nagy Ferenc 16 P, Koronky János 8 P, Remetei Filep Imre 4 P, vitéz Kozma Ferenc altábornagy 7-90 P, Gál Vilmos 9.90 P, Gidáli Béla 7-90, Kőrispataki Kiss Károly 16 P, Dr. Gál Zsigmond 16 P, Dr. Zsakó Andorné 10 P, Halmágyi János 8 P, Marosvásárhely egyházközség 8 P, Botár Imre 16-10 P, Bálint Albert 8 P, Báró József 8 P, Bede Emil 8 P, Kádár Lajos 8 P, Késmárki Miklós 16 P, Kiss Jenő 8 P, Kiss Sándor 8 P, Kis Zoltán 8 P, Kővári Jakab 24 P, Kelemen István 24 P, Nagy Sándor 16 P, Pap Ferenc 8 P, Pálffy Ákos 8 P, Sigmund József 8 P, Simén Domokos 8 P, Vári Domokos 8 P, Zoltán Sándor 8 P, Felsőrakos 134 P, Homoródszentpál alapítódíj 130 P, Homoródújfalú 8 P, Recsenyéd 10 fill., Székelyudvarhely 8 P, Vargyas 48-50 P, Karácsonyfalva—Bálint Ödön esp. fizette 8 P, Bartha Miklós 8 P, vitéz dr. Zsakó Gyula 7-90 P.

Tisztelettel értesítem a Keresztény Magvető alapítóit és tagjait, hogy az 1943. március 27-én tartott közgyűlés az alapítódíjat 200 P-ben és az előfizetési-tagdíjat évi 10 P összegben állapította meg. Kérem, hogy akik eddig fizettek az 1943 évi különbözetet szíveskedjenek szintén beküldeni.

A pénzküldésénél 40 P-ig 10 fillér, azon felül 14 fillér postaköltséget szíveskedjék minden előfizető küldeni.

Kolozsvárt, 1943. április hó 12-én.

Hadházy Sándor s. k.,
pénztárnok.

Unitárius egyházi művek.

Imák és imakönyvek: Pengő

Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rétd, 224 oldal fve 1-50, kve 2-50, 3-

Beszédek:

Channing E. Vilmos: A tökéletes élet. (Fordították az unitárius tanárok) Kolozsvár, 1881. 8 r. 176 old. . . . . -72

Többen: Palyadijjal jutalmazott unitárius egyházi beszédek, (kiadta: Gálfi Lőrinc) Kvár, 1916 8 r., 118 o. kötve 2-

Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Sz.-udvarhely, 1927. 8 r., 142 old. 3-

Weress B.: Ime az ember. 3-

Kovács Lajos: Ébresztgetés 3-33
" " A mi tisztünk igazsága -06

Agendák:

Útó Lajos: Bölcső mellett, (keresztelési beszédek) 1-66

— Megnyilatkozásunk helye, (urvacsorai beszédek) 1-66

— Nébő hegyén 1-

Kelemen Imre: A keresztény élet kapujában 2-

Theológia, filozófia és neveléstudomány

Benczédi Pál: A vallás-tanítás története. Kolozsvár, 1915. 8 r., 74 old. 1-

— Az unitárius hitelvek kifejtődése. Kolozsvár, 1934. 124 oldal. 2-66

— A ma vallása (ford.) Sz.-kér. 40 old. -66

— Dávid Ferenc Egylet története . . . . . -66

Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Székelykeresztúr, 1923. 8 r., 70 old. 1-66

Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Kvár, 1925. 8 r., 167 o. 3-33

Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Kvár, 1926. 8 r., 157 old. } Kötve 3-
} Fűve 2-33

Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen 1-66

Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosophus. Kvár, 1899 8 r., 105 old. -66

Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz. Kvár, 1915. 8 r., 55 old. 1-

Heller—Boros Jenő: Az evangéliumok nőalakjai. Kvár, 1930. 16 r., 30 old. -50

Dr. Gál K.: Brassai Sámuel 1-66

Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága 1-33

Lőrinczy D.: Az ismeretlen tanítvány megszólal 2-66

Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény utja. Kolozsvár, 1924. 8 r., 248 old. 3-33

Lupton—Lőrinczy László: Miért vagyok unitárius? . . . . . -16

Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Székelyudvarhely, 1927. 8 r., 156 oldal 4-

Szentábrahámi—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Kvár, 1899. 8 r., 412 oldal 1-66

Ürmösi József: A gyakorlati theologia főbb irányelvei 2-66

Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alakata Bpest, 1916. 8 r., 34 old. -66

„ A lelkiismeret. Kolozsvár, 1909. 8 r., 89 old. 1-

„ A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old. 1-66

Vári Albert: Istenország felé 1-

Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor 287 old. 4-

Clarke Freeman—Kiss Sándor: Mindennap vallása. 207 old. 1-66

Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza 1-66

Szent-Iványi Sándor: Az unitarizmus lényege. . . . . -40

— A mi unitárius örökségünk füzve — Jézus gyógyításai 5-
1-70

Balázs Ferenc: Közérthető evangélium 1-20

Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca 1-

Történelem:

Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Kolozsvár, 1927. 8 r., 372 old. 6-66

Józán Miklós: Fejedelem és papja 2-

Gál Kelemen: Ferencz József élete és kora 5-

Simén Dániel: A lélek problémája 1-

— Öntudatos unitarizmus . . . . . -50

Dr. Csiki Gábor: Gondolatok a hitvilágából 3-

Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Fordították az unitárius tanárok) 1-33

Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 156l. . . . . -92

Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Kvár, 1891. 8 r., 229 l. 3-33

Kelemen Lajos: Ujabb adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Kolozsvár, 1913. 8 r., 246 l. 2-

Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond élet- és jellemrajza 5-

Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története 2 kötet 10-

Amatőr pld. kötve 16-66

Fosdick—Löfi: Utazás Palesztinában 2-66

Törvénykönyvek:

Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház szervezete. I. k 4-

Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai 4-

Er. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése . . . . . -50

Dr. Mikó Lőrinc: Az Unitárius Vallás-közönség Igazgatási Rendszere. Előszóval ellátta és írógépen sokszorosította dr. Tóth György. Folio alak 10-

Megrendelések az UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ címére Kolozsvár, Unitárius Kollégium, küldendők.